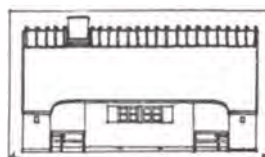
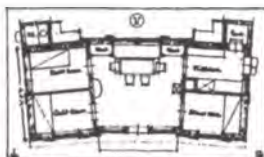
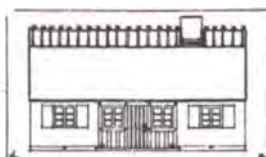
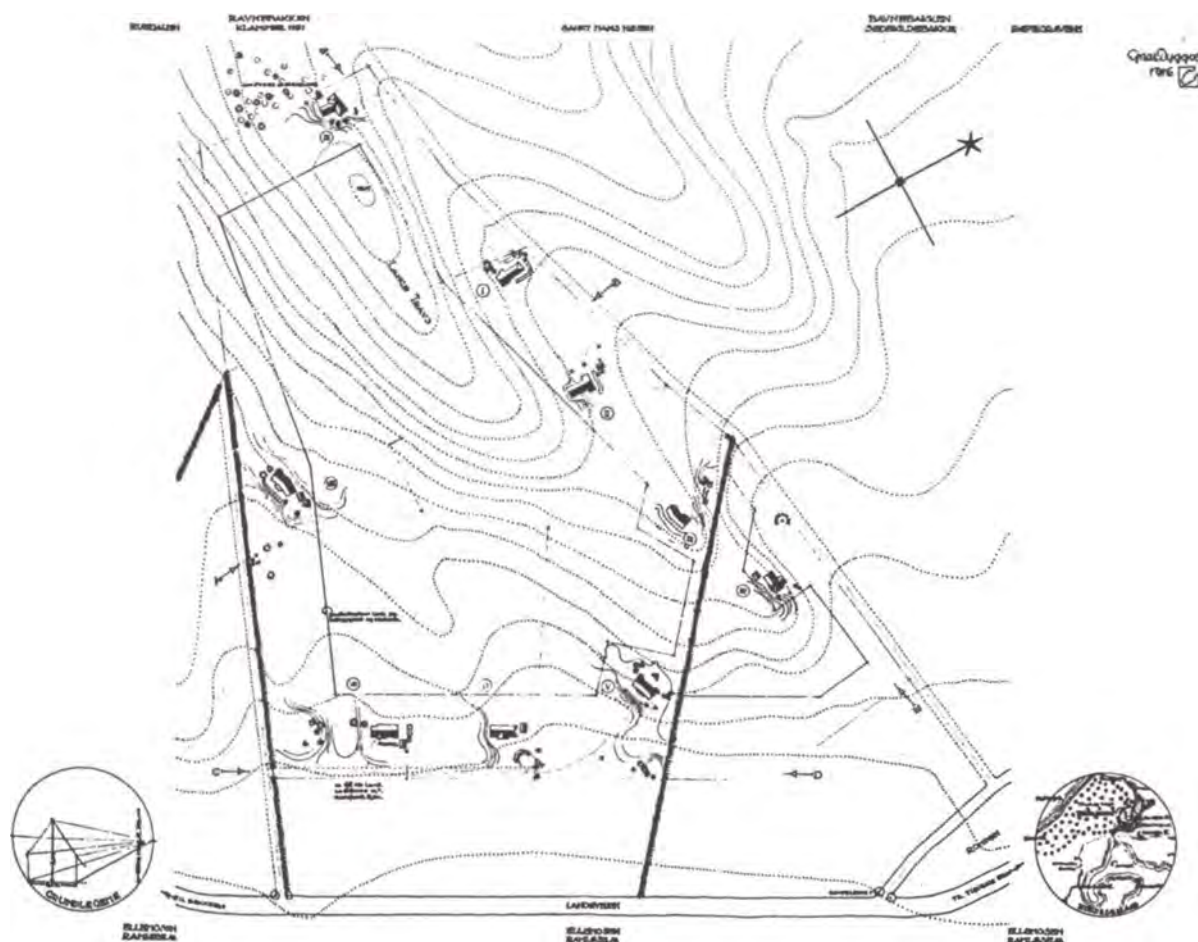
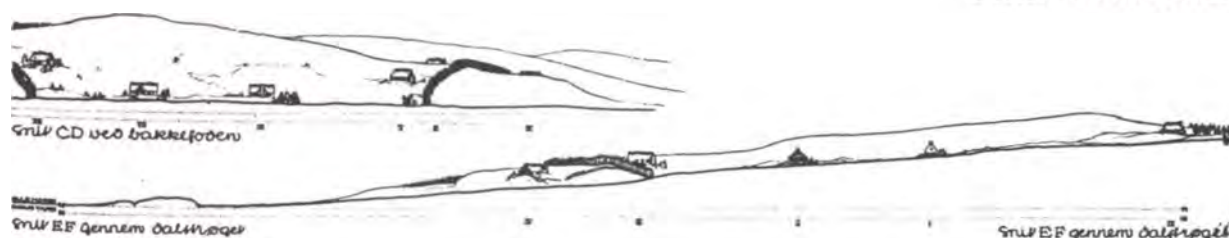

Om århundredskiftets og mellemkrigstidens fritidsbebyggelser

Nan Dahlkild

Dansk Byplanlaboratorium

Byplanhistoriske Noter 23

*Nan Dahlgren
juni 91*

FRA SOMMERVILLA TIL FERIEHYTTE
Om århundredskiftets og mellemkrigstidens fritidsbebyggelser

Nan Dahlkild

Dansk Byplanlaboratorium

Byplanhistoriske Noter 23

FRA SOMMERVILLA TIL FERIEHYTTE - Om århundredskiftets og mellemkrigstidens fritidsbebyggelser.

Forfatter: Nan Dahlkild.

Dansk Byplanlaboratorium, Byplanhistoriske Noter, nr. 23.

Udgivet af Dansk Byplanlaboratorium, 1991.

Copyright Nan Dahlkild og Dansk Byplanlaboratorium.

Forside: Ejnar Dyggves plan fra 1916 for området Lange Travs i Tibirke Bakker.

Kortmateriale reproduceret med tilladelse fra Kort- og Matrikelstyrelsen af 24.4.1991.

Sats: Sven Allan Jensens tegnestue, København ApS.

Lay-out: Nan Dahlkild og Peter Siöström.

Trykkested: Tutein & Koch, København.

ISBN 87 - 87487 - 772

ISSN 0900 - 3274

Dansk Byplanlaboratorium

Peder Skrams Gade 2B, 1054 København K

Telefon 33 13 72 81

Formålet med at udgive "Byplanhistoriske Noter" er at bidrage til belysningen af den danske byplanhistorie i vort århundrede. Det sker blandt andet ved, at planlæggere og andre, der har medvirket, med deres egne ord fortæller om den udvikling, de har deltaget i.

Noterne kan bestå af notater, erindringer, mere specifikke studier eller beskrivelser af særlige emner eller begivenheder. Der kan også være tale om formidling af forskningsmæssige arbejder.

Det er udvalgets håb, at disse "Byplanhistoriske Noter" vil inspirere til, at andre på samme måde vil berette om deres oplevelser, studier og erfaringer og således bidrage til fremskaffelse af et nyt-tigt baggrundsmateriale for eventuel senere forskning - et materiale, som det ellers ville være vanskeligt at skaffe til veje.

INDHOLD

FORORD V. VIBEKE DALGAS	5
DRØMMEN OM DET GODE LIV	7
LANDSTEDER OG KURBADE	9
LANDLIGGERKULTUREN	11
SOMMERVILLAEN	12
SOMMERBEBYGGELSER VED ÅRHUNDREDSKIFTET	14
KOLONIHAVER OG ARBEJDERFERIE	24
I PAGT MED NATUREN	26
LANGE TRAVS	28
FERIEHYTTEN	30
WEEKENDHYTTEN	35
FERIELOVEN	39
FERIE FOR FOLKET	41
DE FØRSTE FERIABYER	43
LIVET I FERIABYERNE	47
FRILUFTSBEVÆGELSER OG NATURFREDNING	49
FUNKTIONALISMENS FRITIDSDESIGN	55
SOMMERHUSMISÈREN	57
DEN ENDELØSE FORSTAD	58
NOTER	60
LITTERATUR	62

1. The first part of the report is a general description of the project. It includes the title, the author's name, and the date of the report. It also includes a brief summary of the project's objectives and the methods used to collect and analyze the data.

2. The second part of the report is a detailed description of the project's results. It includes a discussion of the data collected, a comparison of the results to the project's objectives, and a discussion of the project's conclusions.

3. The third part of the report is a discussion of the project's implications. It includes a discussion of the project's contribution to the field, a discussion of the project's limitations, and a discussion of the project's future research needs.

4. The fourth part of the report is a conclusion. It includes a summary of the project's findings, a discussion of the project's overall significance, and a discussion of the project's future research needs.

FORORD

"Set i historisk sammenhæng har sommerlivet været et socialt fri- rum, hvor der i større eller mindre omfang har kunnet eksperimen- teres med andre livsformer og måder at indrette sig på. Det tydelig- ste brud med hverdagslivet repræsenterede århundredskiftets natur- bevægelser", skriver Nan Dahlkild i det afsluttende kapitel i "By- planhistorisk Note nr. 23".

Vi følger fritidsbebyggelsernes udvikling "fra sommervilla til ferie- hytte" i denne spændende periode fra århundredskiftet til mellem- krigstiden.

Hvordan det går senere med sommerbebyggelsernes udvikling an- tyder Nan Dahlkild i slutkapitlet: "En af grundene til sommerlandets krise og "forstumning" er uden tvivl, at det har mistet sin anderle- dedshed.

I 60'ernes og 70'ernes sommerforstæder gik mange bebyggel- sesmæssige og landskabelige muligheder tabt. I de kommende års rekonstruktion af sommerlandet er der mange kvaliteter at hente i de første sommervillaers farveglæde, i kolonihavernes og weekend- byernes folkelige kreativitet og i den raffinerede enkelthed i flere af Politikens feriehuskonkurrencer og Folke-Feries første feriebyer."

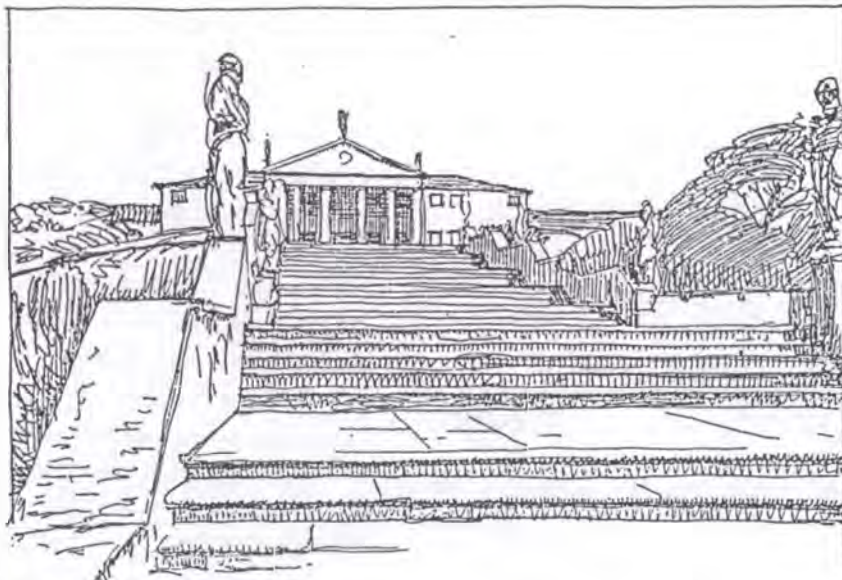
Nan Dahlkild er mag.art. i kultursociologi og lektor på Danmarks Biblioteksskole i fagencyklopædi inden for humaniora og sam- fundsvidenskab. Nan Dahlkild underviser bl.a. i kulturhistorie, men arbejder også som forsker på et projekt om "Fritidens rum" med støtte fra Statens Humanistiske Forskningsråd.

Det som især har interesseret forfatteren i forskningsprojektet er, hvordan fritiden gennem vores århundrede har skabt sit eget fysiske og sociale univers. Denne interesse kommer meget klart frem i no- ten, der udspringer af forskningsprojektet. Man mærker kulturso- ciologens brede vinkel på emnet: Den sociale udvikling, livsfor- merne, de fysiske omgivelsernes organisering og arkitekturens udtryk beskrives i nøje sammenhæng og på en alment forståelig og tilgæn- gelig måde.

Derfor har denne note ikke alene bud til en kreds af byplanhistorisk interesserede planlæggere, men også til en langt bredere vifte af læ- rere og undervisere med interesse for vores kulturhistorie.

For eksempel kan noten anbefales som et glimrende baggrundsmat- eriale for en temaundervisning, uanset om det er i folkeskole, gym- nasie eller på en højere læreanstalt.

Vibeke Dalgas
arkitekt, professor ved Lunds Universitet

DRØMMEN OM DET GODE LIV

Forestillingen om livet i byen som "unaturligt" og livet på landet som "naturligt" kan føres langt tilbage i den vestlige kulturhistorie. Bebyggelsesmæssigt afspejles den af den romerske overklasses landsteder og senere af renæssancens italienske villaer, hvor idealet var et liv præget af klassisk ånd og skønhed.

1845 - 47 boede Henry David Thoreau i sin selvbyggede hytte ved Walden Pond. Illustration fra hans bog "Livet i Skovene".

Traditionen førtes videre af det europæiske aristokrati, som i de følgende århundreder opførte slotte og landsteder omgivet af parkanlæg med små pavilloner, kineserier eller primitive landhuse. Under påvirkning af Rousseau og romantikken afløstes barokkens geometriske parker af "naturlige" engelske haver med det uberørte landskab som forbillede. Endnu mere romantisk var dyrkelsen af det vilde, forrevne bjerglandskab.

Industrialiseringen og storbyernes udvikling i løbet af det nittende århundrede skabte nye naturbevægelser. Allerede i 1700-tallet var der internationalt opstået kurbebyggelser langs kysterne, og i løbet af 1800-tallet blev det muligt for dele af borgerskabet at holde "ferie" - en tidsmæssig begrænsning, aristokratiet ikke havde været underlagt. Samtidig var borgerskabets ferie mere målrettet i retning af sundhed og rekreation. I forlængelse af kurstederne opstod det nordiske borgerskabs landliggekultur med sommervillaer langs kysterne. De nye illustrerede magasiner præsenterede dette ferieliv som drømmebillede for resten af befolkningen.

Omkring århundredskiftet fremstod mere radikale bevægelser, som vendte storbyen ryggen. Især i Tyskland eksperimenterede "vandrefugle" og kunstnerkommuner med nye livsformer i pagt med naturen, og ideer om "Lebensreform" vandt udbredelse. De angelsaksiske bevægelser var mere pragmatiske. Fælles var forestillingen om "havebyen" som det lille byfællesskab i naturen. Ideerne kom også til Danmark og påvirkede især læger, pædagoger og arkitek-

Den utopiske socialist Charles Fourier skelnede ikke mellem arbejde og fritid. I folkepaladset var alle aktiviteter lystbetonede. Illustration fra "Stammefællesskabet".

ter. Dansk Sundhedstidende profeterede i 1916: "De store Byers tid er forbi eller man kan sige, at nu først begynder Byerne at blive store; de vil sammen strække sig vidt ud over alle Grænser, vil flyde sammen til en eneste stor By af smaa Huse med Haver, som dækker det hele Land langs Hovedveje og Biveje med Bondens Ager og Enge og med Skovene spredt imellem sig." (1)

For arbejderbevægelsen havde begreber som fritid og ferie næsten utopisk indhold. Afskaffelsen af søndagsarbejdet i 1891 fik betydning for kolonihavebevægelsen. I Danmark - og også internationalt - indførtes 8 timers arbejdsdagen i 1919. Gradvis fik flere mulighed for at holde "weekend" i løbet af mellemkrigstiden, og i 1938 gennemførtes ferieloven om 2 ugers ferie for alle arbejdere. For arbejderbevægelsen var kampen om den frie tid en del af kulturkampen: "Fritiden er Frihedens forudsætning." (2) Fabriksfløjten var frihedens mulighed - og begrænsning. I forlængelse af ferieloven oprettedes Dansk Folke-Ferie, som bl.a. byggede små feriebyer ved kysterne.

I funktionalismens visioner om det gode liv havde teknik og videnskab frigjort mennesket for det hårde fysiske arbejde. Byplanlægningens opgave var at adskille funktionerne produktion og rekreation. Anlægget ved Bellevue var "det moderne paradys". Her var rammerne om det velordnede fritidsliv elegant designet af Arne Jacobsen. Med plads til 12-15.000 mennesker blev friluftslivet demokratiseret på massekulturens betingelser. Natur og kropskultur blev sat i system. Adgangen var reguleret af arkitekttegnede sæsonkort og timebilletter.

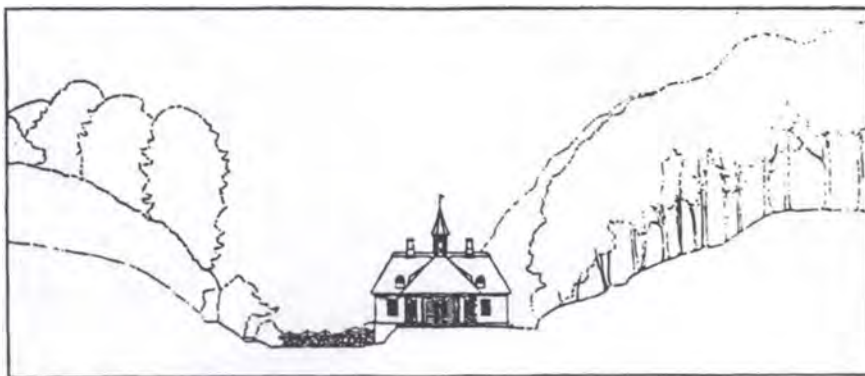
Uden for det designede friluftsliv skød "weekendbyer" og "vilde" teltlejre op inden for cykelafstand af større og mindre byer. "Det vilde liv langs Køge Bugt" skabte problemer for naturfredere og planlæggere.

Fritiden skabte sit eget fysiske og sociale univers. Modsætningsfyldt kunne fritidens og især feriens livsformer og bebyggelser både afspejle drømme om "det gode liv" eller gentage hverdagslivets organisering og indretning. I perioden fra århundredskiftet til mellemkrigstiden udvikledes forudsætningerne for det moderne fritidsliv, produktionen af fritidsudstyr og skabelsen af fritidslandskabet.

Gennem organisering og planlægning forsøgte mellemkrigstidens forskellige friluftsbewægelser at realisere de historiske drømmebilleder: drømmen om naturen, om fællesskabet, om friheden - men ikke uden problemer. I "Kulturen for Folket" fra 1938 skrev Ib Kolbjørn om et af planlægningens paradokser:

"Igennem de senere Aar har Lejrlivet vundet Udbredelse som en praktisk og enkel Form for Befolkningens Friluftsliv og Ferieliv det bringer sin Udøver i direkte Kontakt med Naturen, og det giver for en enkelt Gangs skyld Borgeren fra vort gennemorganiserede Samfund en Følelse af fuldstændig Uafhængighed. Alligevel må Lejrlivets Forudsætninger tilvejebringes gennem Organisation." (3)

Det klassiske landsted i den romantiske have. Opmålinger ved bl.a. Aage Rafn, Kay Fisker og Povl Stegmann, som blev gengivet i "Liselundbogen" fra 1918, var med til at gøre Liselund til en uudtømmelig inspirationskilde for danske sommerbebyggelser.

LANDSTEDER OG KURBADE

Aristokratiet lagde sine landsteder inde i landet i stille, archadiske omgivelser. Landstederne var ofte forenklede herregårde, men med plads til repræsentation og selskabelighed.

Det lille lystslot Liselund på Møn afspejler 1700-tallets naturfilosofiske og arkitektoniske strømninger. Den enkle klassiske bygning med landligt stråtag og eksotisk forfinet indre blev opført 1792 af Andreas Kirkerup i samarbejde med bygherren de Calmette. Til anlægget hørte også et norsk bjælkehus, et kinesisk lysthus og et gotisk kapel. Ad parkens brede gange kunne man vandre ensomt mellem søer, kløfter og vandfald.

Borgerskabet søgte i løbet af forrige århundrede ud mod kysterne. Livet i de nye industrielle storbyer skabte behov for renselse af kroppen ved det friske hav. Et mere fysisk og målrettet sundhedsideal var undervejs.

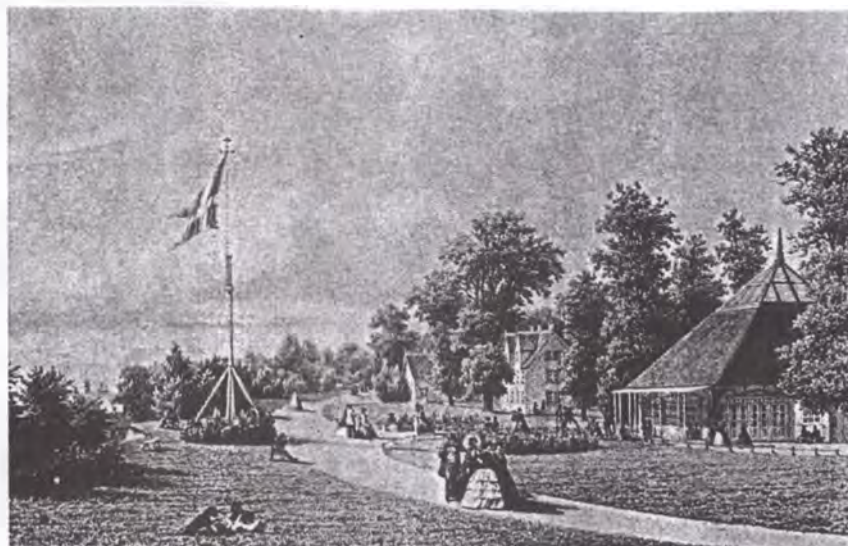
Udviklingen startede langs den sydengelske kyst omkring den lille by Brighton og fortsatte med kursteder langs de franske, nederlandske og nordtyske strande.

De første danske kursteder på Vesterhavssøerne Føhr og senere Sild, Rømø og Fanø lå i forlængelse af denne udvikling. På Føhr opførtes "Wilhelmine - Søbad" så tidligt som 1819. Kurgæsterne levede et urbant sommerliv og færdedes sjældent uden for badebyerne. (4)

Kurgæster på hovedgaden i Wyk på Føhr. Lithografi fra 1843 efter Sommerglæder. Arv og Eje, 1985.

Cottage Parkens strandpromenade med Bindsbølls koncertsal og et par af cottagerne. Efter Vand er bedst. Arv og Eje, 1975.

Enkelte traditionelle udflugtsmål udviklede sig til samlede kurbebyggelser, f.eks. Cottage Parken i nærheden af Dyrehavsbakken, som blev den første planlagte fritidsbebyggelse i Danmark. (5) Gottlieb Bindsbøll opførte "Klampenborg Vandkur Anstalt" i 1844 på en smal grund langs Øresund, hvor kurgæsterne kunne promenerer i romantiske omgivelser. Ud over bygninger og indretninger til det egentlige badeliv - både bruse- og karbade og søbade i sundet - omfattede anlægget funktionærboliger, cottager til kurgæsterne, spisesale, konditori, udsalg af mineralvande, cigarbutik samt en koncertsal, som var anlæggets samlende midtpunkt.

Koncertsalens grundplan var kvadratisk med en indvendig ottekan-tet trækonstruktion og et 17 m højt, pyramideformet stråtag. Spid-sen af taget var dækket af glasflader, som gav ovenlys. Indvendigt var væggene teltagtigt malet i brede, lodrette striber. "Festsale kan være gode nok om Vinteren, men om Sommeren skal man bo i Telte", udtalte Bindsbøll. (6)

Egentlig teltslagning i området var forbudt. Badelivet ved Klampen-borg var velordnet - ligesom ved Bellevue Strandpark, som cotta-gerne måtte vige pladsen for et lille århundrede senere.

Også provinsbyerne fik traktørsteder med romantiske haver og mu-sikpavilloner, hvortil man spadserede eller kom kørende i heste-vogn.

Plan over Cottage Parken med romantisk slyngede stier. Fra Arkitekten, 1937.

Landliggerkvinder i lyse kjoler på stranden ved Hornbæk. Efter Sommerglæder. Arv og Eje, 1985.

LANDLIGGERKULTUREN

Malerne "opdagede" de "vilde" danske kyster og fiskerlejer. Efter dem fulgte den del af borgerskabet, der havde økonomiske muligheder for at holde ferie.

Kunstnerne kom til Hornbæk i 1870'erne og til Skagen et tiår senere, da badegæsterne havde overtaget Hornbæk. I starten lejede man sig ind hos lokale fiskere, men i 1880'erne blev landliggerne langs den nordsjællandske kyst mere bofaste, og der byggedes badhoteller, pensionater og sommervillaer. I 1889 oprettedes "Dansk Touristforening", som bl.a. virkede for bedre transportforhold for turister og engagerede sig i hotelprojekter på Fanø og Bornholm.

Typisk for landliggerenes livsform var, at hele familien med tjenestefolk tog på landet hele sommeren - med undtagelse af faderen, der undertiden opholdt sig i byen. Socialt, bolig- og udstyrsmæssigt var landliggerkulturen på flere måder en enklere og lysere dublering af bykulturen.

Sommerlivets afslapning var bundet af faste konventioner. Feriedagen havde faste måltider, som indrammede fysiske aktiviteter som badning og sport eller visitter hos andre sommergæster. Til landliggerkulturen hørte særligt sommertøj, som adskilte de ferierende fra de indfødte. Herrerne bar hvide jakker og stråhatte. Kvinderne havde lyse kjoler, og børnene gik i lyst matroستøj. Til sommerudstyret hørte også tækkelige badedragter.

Den klassiske landliggerkultur opstod omkring århundredskiftet og kulminerede i de første tiår af dette århundrede. Den var på én gang underlagt samtidens konventioner og med til at udvikle en mere uformel livsform og friere kropsudfoldelse. (7)

Rytterhuset, opført 1889 af Martin Nyrop for maleren Frants Henningsen. Atelier og badehus blev bygget i samme stil. Det er nærliggende at sammenligne Rytterhuset med Carl Larssons Sundborn, men Frants Henningsen gjorde ikke på samme måde huset og livet omkring det til en del af sin kunst. Forf. foto.

SOMMERVILLAEN

Sommervillaen afspejlede landliggernes livsform. Den forenede træk fra landstedet og byvillaen, men der var mulighed for at eksperimentere med en friere udformning og enklere indretning, der pegede frem mod en ny arkitektur.

Interiør fra Rytterhuset. Tryk af Frants Henningsen efter Danmarks Arkitektur.

Mange sommervillaer havde samme størrelse og samme antal værelser som villaer i byen - dog kunne spisestue og dagligstue slås sammen. Der kunne males med stærke og festlige kulører, og lyset fik lov til at strømme ind i stuerne, der var møbleret med enkle træ- eller kurvemøbler uden overflødige polstringer.

Et fornemt eksempel på den tidlige sommervilla er Martin Nyrops "Rytterhuset" fra 1889. Ikke tilfældigt blev huset opført for maleren Frants Henningsen ved kysten i nærheden af Ålsgårde, i dag Ndr. Strandvej 230. Arkitektonisk ligger det i forlængelse af Gottlieb Bindesbølls landsted i "Sol-Lie" nord for Flensborg, der inspirerede villaer i by og på land.

Huset var malet i klare gule, røde, blå og grønne farver med fantasifulde udskæringer i træværket. De store vinduer slap masser af lys ind i stuerne og gav udsigt til alle sider. Tilbygninger, bl.a. i form af atelier og badehus blev opført i samme stil og farver. Interiøret var enkelt og uprætentiøst.

I mere nøgtern form minder huset om Carl Larssons "Sundborn", som blev indrettet og udvidet nogle år senere. Bøgerne om "Ett hem åt solsidan" fik stor betydning for iscenesættelsen af landliggerlivet.

Inspirationen til sommervillaer, der skulle udtrykke noget enkelt og oprindeligt, kunne hentes fra den nordiske tradition eller fra det italienske landhus. Andreas Clemmensen foretog i 1906 en rejse til

Interiør fra Sundborn i Carl Larssons streg. Efter Eva von Zweigbergk: Hemma hos Carl Larssons.

Andreas Clemmensens italienske landhuse i klitterne ved Hornbæk. Forf. foto.

HUS VED AMALFI.

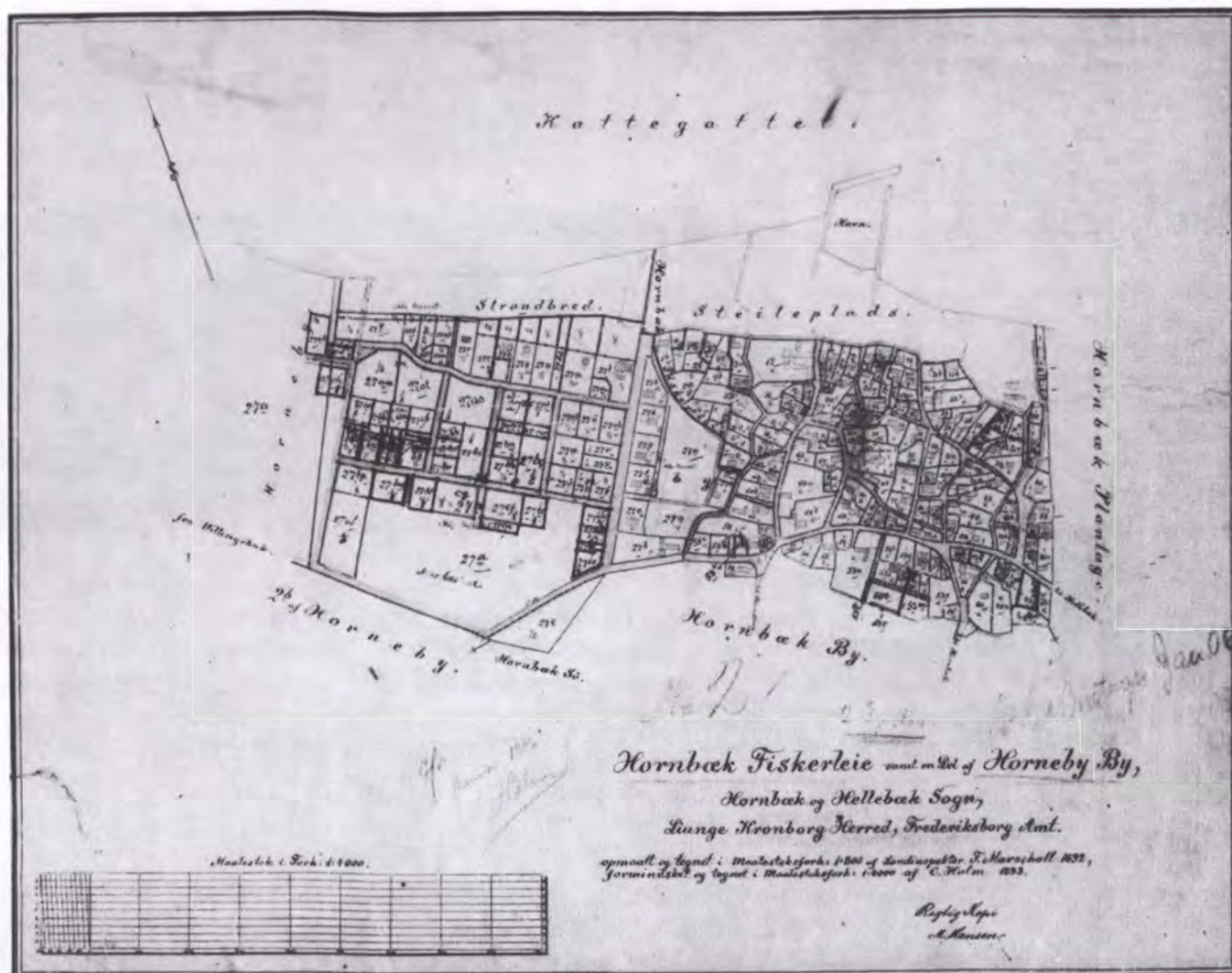
UDVALGT OG TEGNET AF
ARCHITECT A. CLEMMENSEN.

Andreas Clemmensens opmåling af hus ved Amalfi. "Det maa have været Bolig for en Landmand, som her med sin Husstand førte et nøjsomt og lykkeligt Liv mellem sine Vinhaver, sin Olivenlund og sine Husdyr." *Fra Architekten, 1906.*

Italien: "Hver gang man igen kommer til Italien, opdager man hvor ligefrem den gode Architektur er Jeg sidder paa Lunas Terasse og ser ud over Amalfi, hvor husene er klistrede opad Klippesiderne paa en tilsyneladende vilkaarlig Maade, hvor malerisk Murflader, Terrasser og Gader grupperer sig, og kan ikke opdage Spor af en Architects anstrengte Hjerne. Saa tænker jeg med et Suk paa alle de kunstfærdige Variationer af vore smaa Villaer derhjemme Lidt uden for Byen, lige neden for Vejens Brystningsmur ligger en lille Bygning paa Bjærgekraaning, mellem Vinhaver, Oliventræer og Kaktus, med Middelhavets vidtstrakte blaa Flade til Baggrund. Den saa næsten ud som et Monument, men viste sig at være et fornuftigt lille Hus Det maa have været Bolig for en Landmand, som her med sin Husstand førte et nøjsomt og lykkeligt Liv mellem sine Vinhaver, sin Olivenlund og sine Husdyr." (8)

Clemmensen tegnede en række sommervillaer i forbindelse med den første danske sommerhusudstyknings i Hornbæk 1893. Overretsprokurator Harald C. Plockross havde set de profitable muligheder i at erhverve lyngarealerne vest for fiskerlejet og udstykke området til sommerbebyggelse. I forbindelse med den skematiske udstykning anlagdes de tre veje Kystvej, Lyngvej og Skovvej. Clemmensen tegnede de første huse, som alle var oversættelser af det italienske landhus til danske forhold med hvide pudsede mure og flade tage, men samtidig blev tilpasset bygherrerens individuelle ønsker.

Efterhånden blandedes stilarterne i bebyggelsen, ligesom det skete langs hele den nordsjællandske kyst. Det højere borgerskab kunne frit vælge mellem sydlandske og nordiske forbilleder: "Afhængig af øjnene, der så, var Kullen enten at ligne ved Capri, eller den repræsenterede den evige granit." (9)

Matrikelkort over Hornbæk fra perioden 1893-1906. Kortet viser forskellen mellem fiskerlejet med kirke, havn og stejleplads og den rektangulære udstykning af sommervillaer med strandbred. Gengivet med tilladelse fra Kort- og Matrikelstyrelsen.

SOMMERBEBYGGELSER VED ÅRHUNDREDSKIFTET

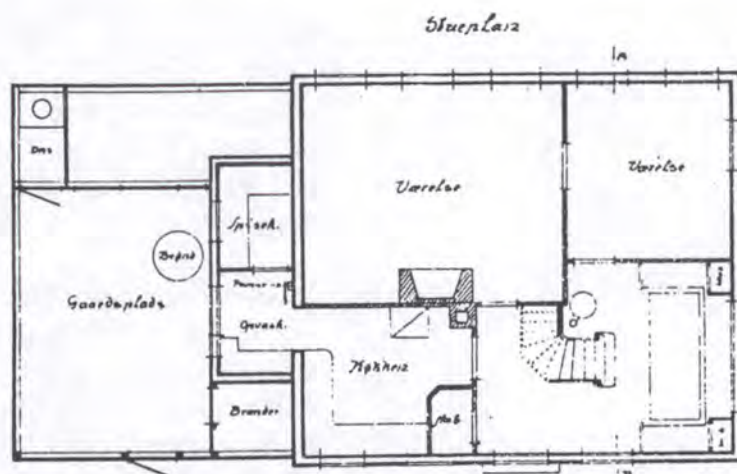
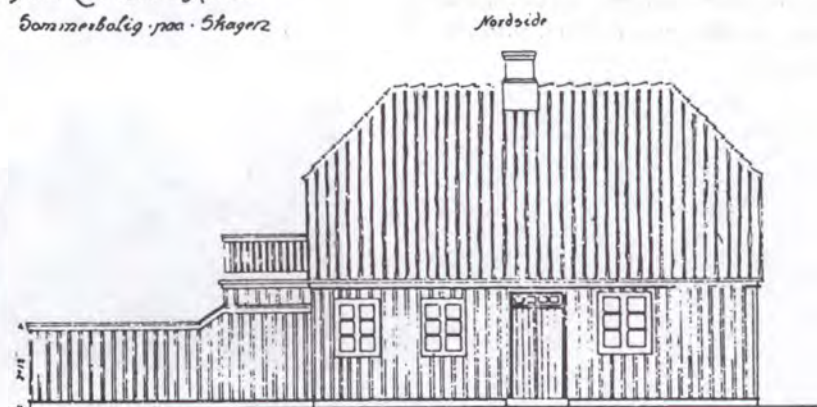
I de følgende tiår tog udbygningen med badhoteller og sommervillaer fart ved borgerskabets foretrukne feriesteder langs de danske kyster.

I Skagen hentede Ulrik Plesner inspiration fra den lokale byggeskik. Hans første arbejde var en tilbygning til Brøndums Hotel i 1891, og i de følgende år kom han til at præge byggeriet i området, bl.a. som arkitekt for en række sommervillaer. Særlig gennemført var den sommervilla, som Plesner i 1910 tegnede til komponisten Hakon Børresen. Huset blev opført i klitterne nord for Skagen med små halvvalme på taget og hvide fugninger af kanttagstenene. Huset indre havde paneler og faste bænke. (10) For skuespillerinden Christel Holch byggede han et rødmalet sommerhus med afskærmet gård. Huset lå på en naturgrund med marehalm og klitroser. (11)

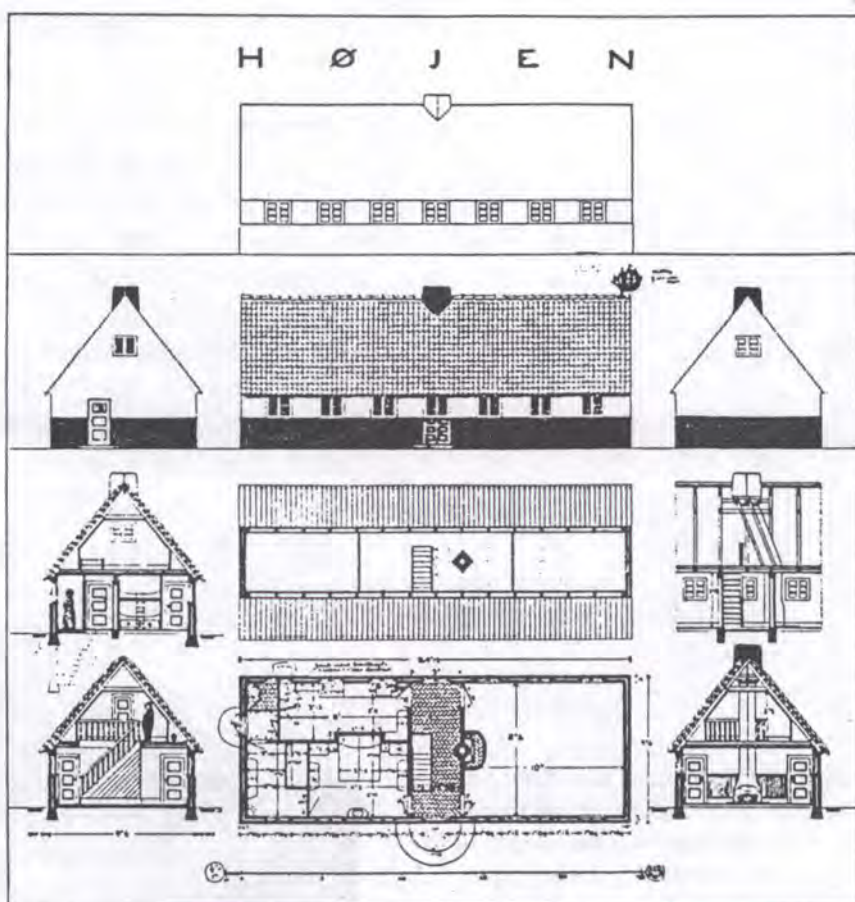
Knud V. Engelhardt tegnede i 1916 "Højen" med sorttjæret sokkel på en bakketop midt i Gl. Skagen. I modsætning til fiskernes huse,

Ulrik Plesners sommerbolig for Christel Holch, Rolighedsvej 4. Efter Huse i Skagen. Højen og Vesterby.

Fru. Christel Holch²
Sommerbolig, 1900. Skagen

Knud V. Engelhardts tegning til "Højen". Huset blev præmieret af Bedre Byggeskik, som også gennem "Tegnehjælpen" virkede for enkle og gode sommerhuse, tilpasset lokal byggemåde. Fra Arkitekten, 1916.

Landliggerne byggede deres sommervillaer på klittoppene. Forf. foto fra Gl. Skagen.

der lå i læ for vestenvinden, byggede landliggerne deres sommervillaer på klittoppene for udsigtens skyld. Huset fik i 1919 tildelt Bedre Byggeskiks godkendelsessten for hustyper. (12)

I Skagen byggedes også flere badhoteller, som skulle tiltrække et eksklusivt publikum. Thorvald Jørgensen opførte 1899 - 1902 Grenen Badhotel i nordisk dragestil. "Hotellet lignede et strandet vingeskib, som var skyllet op på klitten." (13)

Vesterhavsbadene Fanø og Rømø prægedes af nationale brydninger. (14) Efter krigen i 1864, som medførte, at de etablerede badesteder kom til at ligge syd for grænsen, satsede bl.a. "Dansk Touristforening" på at udvikle Fanø som kursted. Efter startvanskeligheder gennemførtes i 1890 et større projekt med flere hoteller, bl.a. "Kongen af Danmark", paradoksalt nok med tysk kapital. Stilen var den internationale turismes med f.eks. hestetrukne badevogne, hvilket adskilte Fanø fra de mange mindre badesteder langs Vestkysten.

Udbygningen af Rømø som kursted omkring år 1900 var ét blandt mange fortysknings- og egnsudviklingsprojekter med pastor Jacobsen i Skærbæk som ophavsmand. Målet var et "jævnt billigt kursted for den tyske middelstand". Der blev bygget en central "Kaiserhalle" med spisesal til op mod 400 gæster, læsestue med 30 aviser og forskellige opholds- og hvilerum. En næsten 1000 m lang træbro førte ud til en lille restaurant "Strandhalle" på pæle. Rundt om i klitterne blev der bygget 50 træhytter i "norsk" stil med nordiske navne som "Walhall" og "Gefionhall". Hytterne var trods deres forskellige udseende tidlige typehuse.

Thorvald Jørgensens badhotel på Grenen. Karakteristisk for århundredskiftets store badhoteller var blandingen af kur og organiserede adspredelser. Efter H.J. Schultz: Dansk Turisme i 100 år.

Badehuse og badevogne hørte til århundredskiftets omklædningsritualer ved civilisationens møde med naturen. Plakat i Kunstindustrimuseet.

FANØ NORDSØBAD

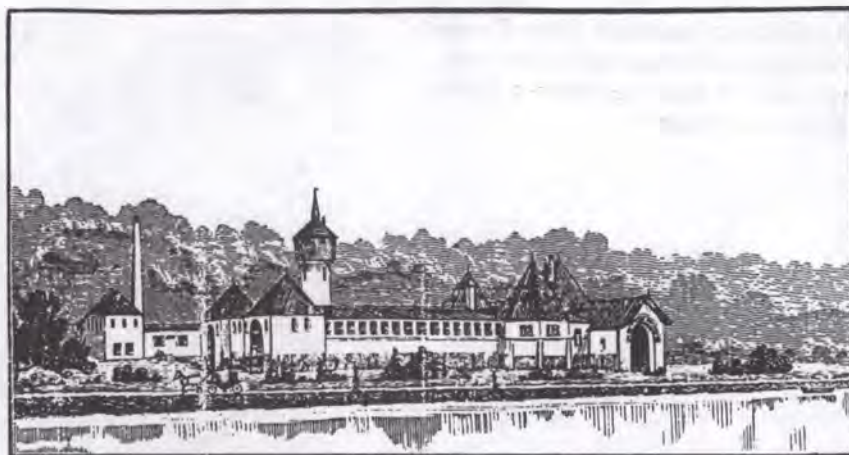
ÅBNES 25 MAI.

NÆRMERE VED BADEDIREKTIONEN FANØ, ELLER
DANSK REISEBUREAU JORKS PASSAGE
TELF. 80,48. KJØBENHAVN K

De individuelle "typehuse" på Rømø var oprindeligt prydet af dragehoveder. Forf. foto.

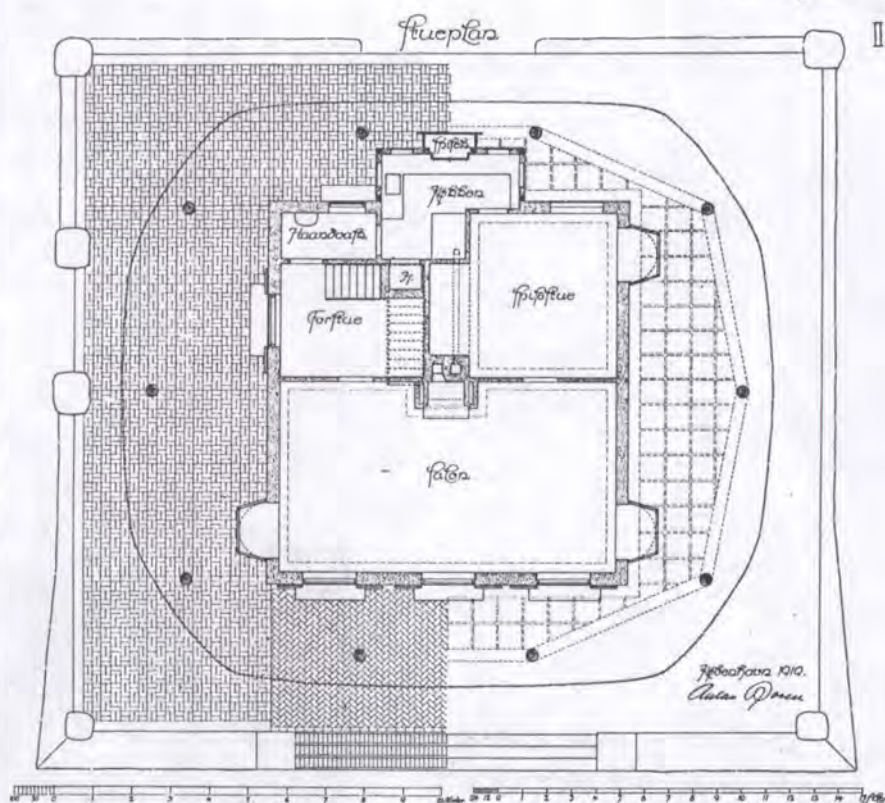

Kneippkuranstalten i Silkeborg, opført 1898 - 97 af Anton Rosen, udgjorde et større anlæg med hjørnetårne, fabrikskorsten og vandtårn. Nedrevet 1933. Efter Vand er bedst. Arv og Eje, 1975.

Mod Nord

Hovedsagda 1910.
Anton Rosen

Anton Rosens tegninger til "Egedal" ved Sejs med udsigt til Silkeborgsøerne fra "salonen". I forlængelse af traditionen fra de store sommervillaer byggede bl.a. arkitekterne Terkel Hjejle og Niels Rosenkjær en række eksklusive landhuse i 20'erne. Efter Viggo Sten Møller: Arkitekten Anton Rosens arbejder.

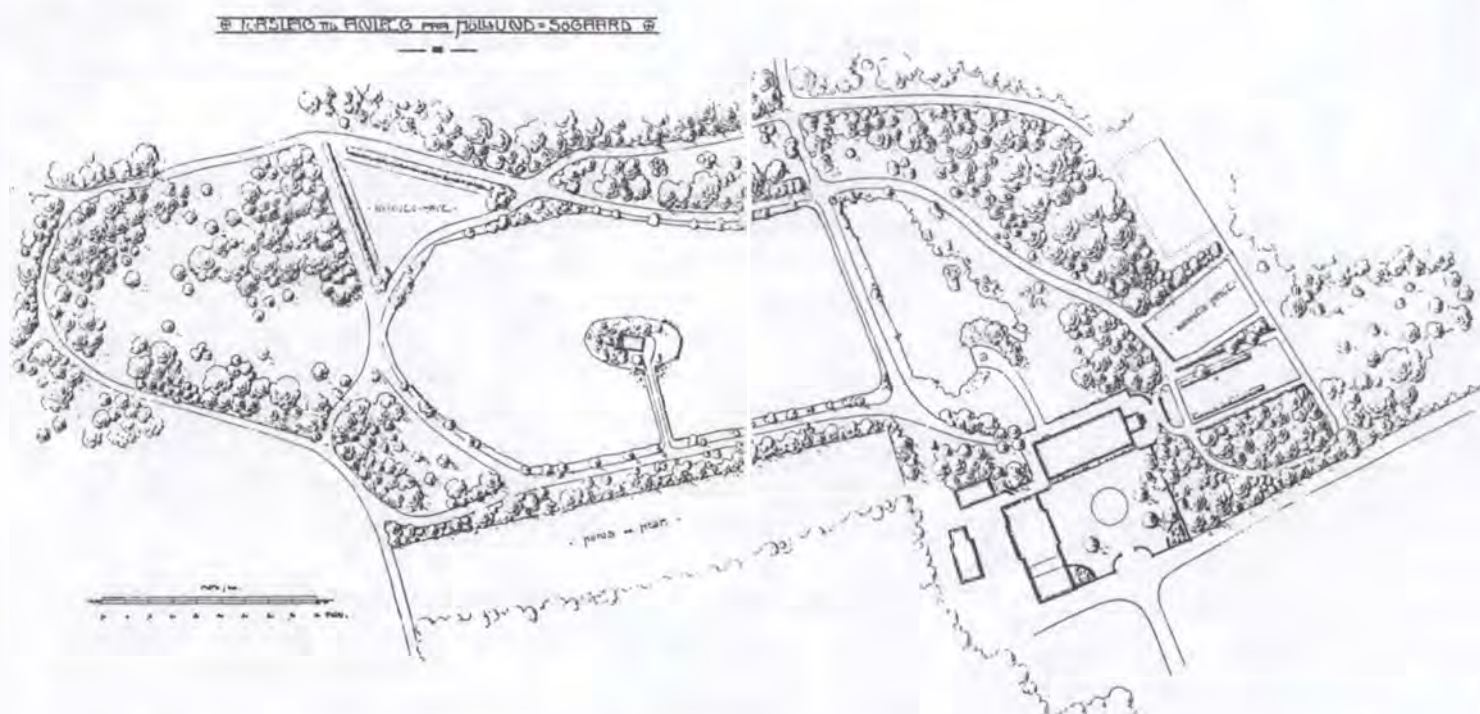
Selv om udviklingen fandt sted langs kysterne, var der enkelte eksempler på indlandsturisme, især ved egnen omkring Silkeborg. Her lå ved århundredskiftet to kursteder, nemlig Silkeborg Vandkuranstalt ved Arnakkekilderne og Silkeborg Kneippkuranstalt, begge med læger knyttet til de forskellige vand- og sundhedskure. De kurbadende blev behandlet med "Vand - Luft - Sol - og ingen Medicin". Til kurmiljøet hørte udbredt selskabelighed og patientavisser om livet i lilleverdenen. (15)

Kneippkuranstalten blev opført 1896 - 97 af Anton Rosen og fremhævedes af Sebastian Kneipp selv som den mest hensigtsmæssige af alle Kneippbygninger. På dette tidspunkt var der over 100 Kneippkuranstalter i Tyskland.

Området ved Sejs blev udbygget med sommervillaer. Her tegnede Anton Rosen i 1919 sommerboligen "Egedal" for konsul Petersen i Silkeborg. En terrasse omkring hele huset var overdækket af det store ottekantede stråtag. Herfra kunne man nyde udsigten over Silkeborgsøerne. Stilen var dekorativ. Specielle møbler blev tegnet til "salonen". (16)

Længere mod vest ved egnen omkring Vorbasse anlagdes i slutningen af forrige århundrede "Københavnplantagerne". Her på "den mørkladne hede" lå før "den fattige eneboers ensomme hytte som oase i det ægyptiske sandhav". (17) Enrico Dalgas tog initiativ til den første plantage omkring Høllund Søgård i 1877 og fik velhavende grosserer og fabrikanter fra København til at bygge lystgårde med tilhørende plantager som læbælter i forbindelse med opdyrkningen af heden. Livsformen var orienteret mod jagt og fiskeri.

Haveplan for Høllund Søgård, udarbejdet 1907 af Edvard Glæsel. Efter Høllund Søgård Plantage i 100 år.

ARKITEKT: LOUIS HYGOM

ISTE PRÆMIER: SOMMERHUS VED NORDSJÆLLANDSK STRAND

SE DESUDEN PLANERNE SIDE 55

Louis Hygoms forslag til sommervilla, som vandt den mellemste klasse i Politikens første sommerhuskonkurrence. Som i Liselund forenedes klassiske søjler og nordisk stråtag. Fra Politikens Sommerhuse, 1912.

Ved Marielyst på Falster opstod et badested, som i starten især tiltrak litterater og skuespillere. Sommervillaerne med spidse røde tage fik navne som "Tannhäuser" og "Trolدتøj".

De eksperimenterende træk ved sommervillaen blev mindre udprægede, efterhånden som udviklingen og udstykningerne langs kysterne tog fart. Sommervillaen var ved at blive "almindelig". Politiken arrangerede sommerhuskonkurrencer, og Illustreret Familiejournall bragte artikler om sommerhuse.

I Politikens første konkurrence om billige sommerhuse fra 1912 understregedes det, at trangen til eget sommerhus var en del af "Tidens demokratiske Tendens". Grænserne mellem havebyens og sommerbyens villaer var flydende. "Paa en Times Tid naar man nu - ved Hjælp af Jernbane og Cykle - saa langt bort fra Byen, at Grundene derude er billige, og at selv Folk, der ikke paa nogen Maade er velstaaende, kan tænke paa at fæste Bo og bygge Hus der." (18)

De store nationalromantiske villaer, som prægede den første konkurrence, var dog stadig forbeholdt et mindretal.

Huskonkurrencerne ledsagedes af en navnekonkurrence blandt bladets læsere om naturlige og danske villanavne. Der blev udvalgt ca. 600, heriblandt typiske navne som Bakkehuset, Bøgely, Fjordblink, Lynghytten, Reden og Sommerbo. (19)

Ill. Familie-Journal

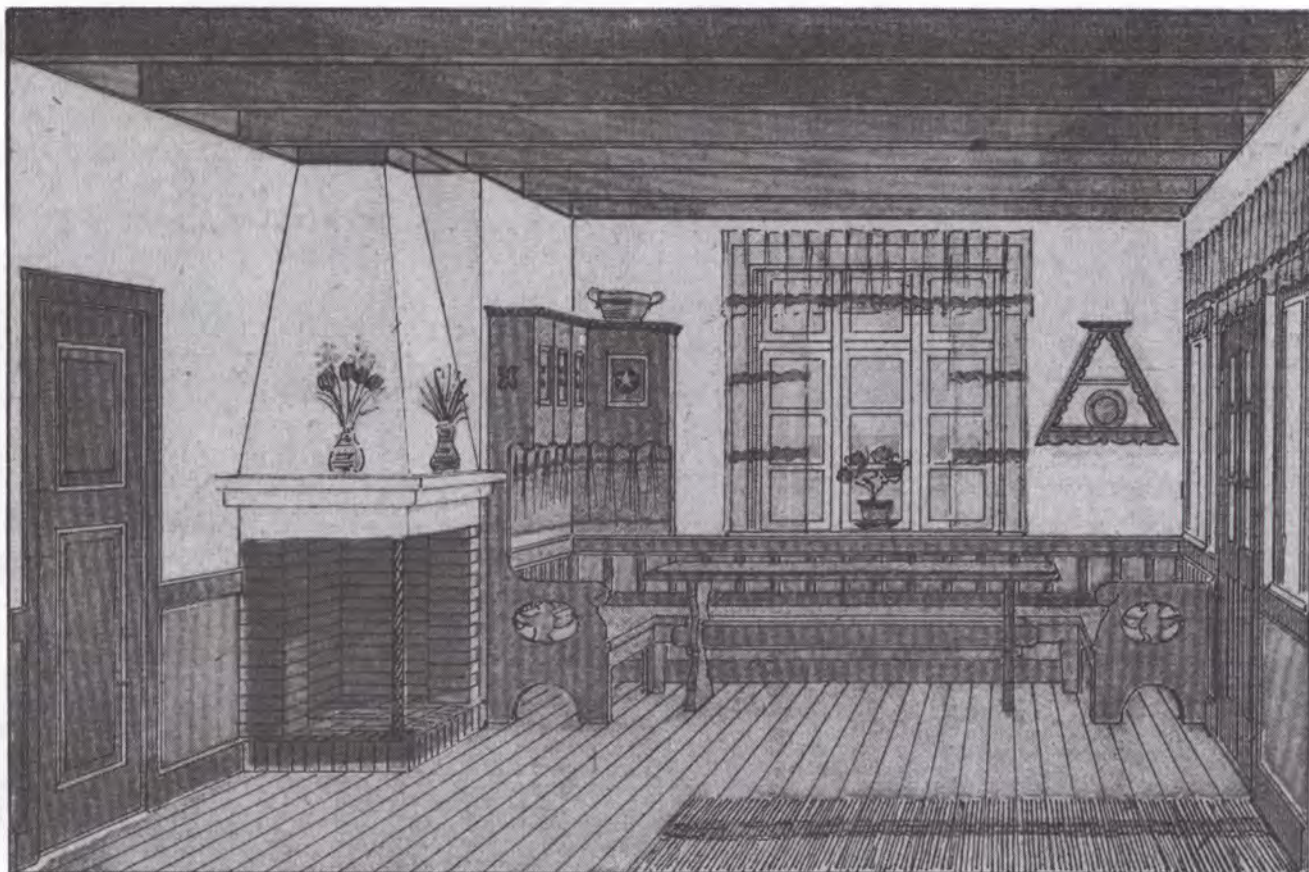
Nr. 13. 30. Marts 1916

Pris 10 Øre

Et praktisk og billigt lille Sommerhus, hvortil Planer og Beskrivelse findes paa Siderne 10 og 11.

Arkitekten H.C. Andersens forslag til sommerhus i *Ill. Familie-Journal*. Inde i bladet fandtes planer og byggeanvisninger. Selv om huset var "praktisk og billigt", lå det uden for de fleste læsers økonomiske rækkevidde, men drømmen om eget sommerhus blev en del af massekulturen. Udviklingen var på vej væk fra århundredskiftets store landliggervillaer.

Interiør fra Familie-Journalens sommerhus "efter Motiver fra gammel dansk Almuebohave".

I Illustreret Familie-Journal præsenterede arkitekten H.C. Andersen 1915 - 16 i en række artikler den lille villa, sommerhuset og lysthuset med vejledninger og tegninger, så læseren kunne bygge sit eget hus.

Som drømmebillede var sommerhuset blevet en del af massekulturen.

KOLONIHAVEN

Nr. 10

December 1915

5. Aarg.

KOLONIHAVER OG ARBEJDERFERIE

Have fra Monsterkolonien i Aalborg.

Have fra „Senior“ i Aalborg.

Fra Haveforeningen „Danmark“ i Aalborg.

Kolonihavebevægelsen begyndte tidligt i Ålborg. Efter Kolonihavebevægelsen i Danmark.

For størstedelen af befolkningen var fritid og ferie sjældne eller ukendte fænomener omkring århundredskiftet.

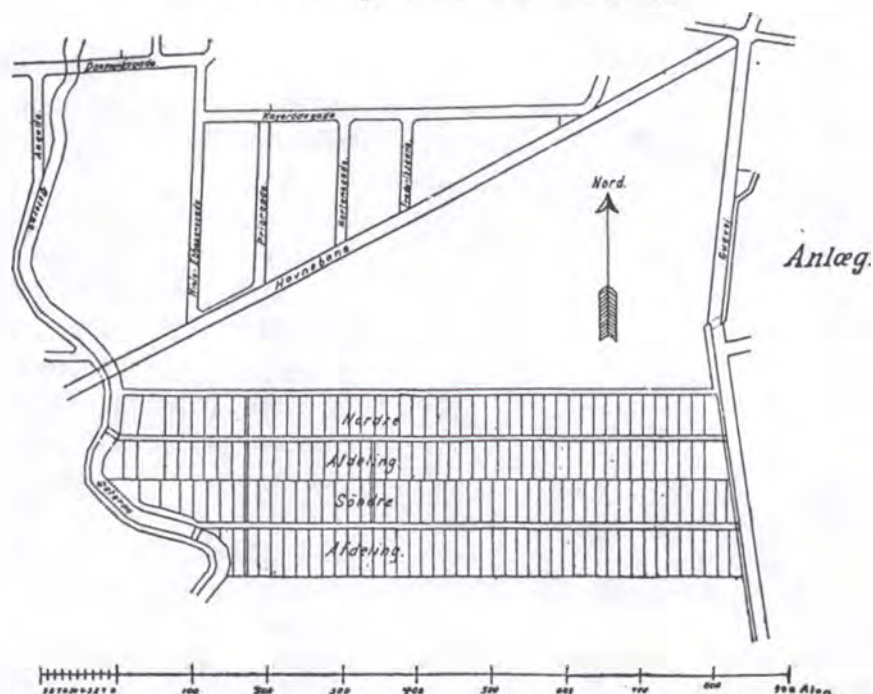
Fritid som politisk krav kan føres tilbage til Socialdemokratiets Gimle-program fra 1896 med punkter om normalarbejdsdag og forbud mod søndagsarbejde, bl.a. inspireret af engelske industrilove om begrænsning af arbejdstiden. En arbejdsdag på 12 timer var almindelig, og børnearbejde var udbredt. Søndagsarbejde blev forbudt i 1891. Ferie for arbejdere var ukendt før 1890'erne og var kun et gode for enkelte fag, f.eks. bogbindere, og kun et par dage. Til gengæld kunne arbejdsdagen være mindre intensiv, og søndagsoverarbejdet havde ofte karakter af klubliv, hvor arbejderne mødtes og spiste frokost sammen. Efter århundredskiftet skærpedes kravet om 8 timers arbejdsdagen, og slagordene "8 timers arbejde, 8 timers fritid, 8 timers hvile" førtes frem ved 1.maj demonstrationer.

Ophævelsen af søndagsarbejdet fik betydning for kolonihavebevægelsen. Flere mindre havekolonier var blevet oprettet uden for byerne i løbet af 1800-tallet - Danmark betragtedes som bevægelsens moderland - men først i slutningen af århundredet slog bevægelsen igennem. 1884 oprettedes 85 haver i Ålborg, og 1892 - 93 oprettedes kolonien "Vennelyst" på Amager med 300 haver. 1908 organiseredes foreningerne i Danmarks Kolonihavelejerforbund.

Havekolonierne lå ofte på lejet grund i byernes randområder og har fra starten haft en usikker placering i byudviklingen - afstanden mellem lejlighed og have er blevet stadig større. Haverne var først og fremmest nyttehaver, som kunne forsyne familiens husholdning med friske grønsager, men efterhånden blev der også plads til prydhaver med blomster. Husene blev opført i en fantasifuld selvbyggerarkitektur af forhåndenværende materialer i en kreativ stilblanding, der ikke stod tilbage for periodens villaer og lysthuse.

Plan over kolonihaverne i Ålborg fra 1884. På parcellerne måtte der kun opføres "nette lysthuse". Efter kolonihavebevægelsen i Danmark.

Plan over Arbejderhaver ved Aalborg.

Kolonihavefolket opholdt sig i haven om søndagen eller flyttede ud fra lejligheden i sommermånederne. Fritidsarbejdet i haverne var fælles for hele familien, og kolonierne var rammen om et socialt fællesskab. (20)

Efter århundredskiftet fik flere fag ferie, men stadig et fåtal. Ferierejser var begrænsede, og ferieformerne var beskedne og improviserede. Et eksempel på arbejderferie før 1. verdenskrig er en gruppe københavnske tobaksarbejdere, der fik en uges ferie i 1913. De cyklede ud til en sjællandsk bondegård, hvor de fik lov til at overnatte, "hvis de ville sove i høet på loftet, love kun at ryge udenfor gården og iøvrigt ikke genere dyrene". (21)

Tobaksarbejdere på ferie første gang i 1913. Ligesom søndagsarbejdet før århundredskiftet foregik denne første ferie i forlængelse af arbejdsfællesskabet. De fik lov til at overnatte på høloftet af en sjællandsk bondegård, hvis de lovede kun at ryge uden for gården og i øvrigt ikke genere dyrene. Efter F.F.Nyt, 7, 1949.

"Lichtgebet" af den tyske kunstner Fidus, der selv praktiserede "Lebensreform". I talrige varianter brugtes billedet som symbol for grønne, røde og sorte bevægelser omkring århundredskiftet. En dansk udgave var forsiden af Sommerbogen fra 1906. Efter H. Eichberg og E. Jespersen: De grønne bølger.

I PAGT MED NATUREN

Nye friluftsbewægelser omkring århundredskiftet var mere vidtgående end landliggerkulturen i dyrkelsen af naturen og en frigjort livsform. (22)

De radikale bevægelser i Tyskland eksperimenterede med "Lebensreform" i kunstnerkolonier og "kommuner". Her dyrkede man sine egne grønsager, gik barfodet eller helt nøgen og praktiserede anarkistiske ledelsesformer. "Vandrefuglene" var "vilde" unge, der uden organisation vandrede ud i det grønne, dyrkede sang og dans og overnattede i lader og på hølofter. Senere organiseredes bevægelsen af progressive pædagoger. I Wien opstod "Naturvennerne" som et socialistisk alternativ til den borgerlige bykultur.

De angelsaksiske friluftsbewægelser var mindre utopiske. Spejderbevægelsen blev grundlagt i England efter Boer-krigen og den amerikanske campingkultur var påvirket af pionertidens individualisme. Johannes V. Jensen var især fascineret af det amerikanske friluftsliv: "'Amerika' er selve Indbegrebet af al Tilbagevenden til Naturen. Men efter man derovre har set saadan et Par Ovne som New York og Chicago, hvor Mennesker brænder sig til Aske i Tusindvis, er længslen efter Svale, efter Begyndelsen, Naturbegæret, stegget med en næsten panisk Styrke. Alverden flyr fra Byerne, og kan man ikke helt tage derfra, deler man sin Tilværelse mellem feberagtig Børsvirksomhed i Wall Street om Hverdagene og et nøjsomt Vildmarksliv i Adirondacks Bjergskove fra Lørdag til Mandag eller i Sommerferien - *the simple life*." (23)

I Danmark blev især læger og pædagoger påvirkede af de internationale strømninger. I 1906 udgav Danske Sundhedstidende "Sommerbogen" med lægen og idrætslæreren Frode Sadolin som redaktør. Bogen havde undertitlen "Vink og Vejledning til Friluftsliv, Luft- og Solbad, Sommeridræt og Helsetjenlig Levemåde".

De angelsaksiske friluftsbewægelser lå i forlængelse af pionertidens vildmarksliv. Efter C. Ward og D. Hardy: Goodnight Campers.

Forsiden af Sommerbogen.

Som den første bog på dansk beskrev den samlet "friluftslivet" som en ny livsform. Vigtig var sammenhængen mellem de forskellige sider af livsreformen - luft og solbade, havbade, gymnastik, sport, lege og spil, vandring og cykling, høstarbejde, havearbejde, kost og klæder. Reformen kunne praktiseres i fritiden. Mange af bogens aktiviteter slog siden igennem, men ikke som sammenhængende livsform.

Forordet var skrevet af Poul La Cour, som var højskolelærer på Askov, hvor han også beskæftigede sig med landbrugsforsøg og vindenergi. Han skrev om at finde sig selv i fritiden i naturen: "Vi er dog selv et stykke Natur ved siden af det vi ellers er. Ville det være for meget, om vi levede en god Måned - blot en Tiendedel af al vor Tid - i det Element, som dog er vort eget Element - Naturen." (24)

I flere af kapitlerne udtrykkes mild kulturkritik af storbylivet og landliggekulturen. Karakteristisk for bogen står der om frilandsbadning: "Det er ikke Lørdagsskrubningen i Badekarret, der her er Tale om Ej heller noget i Retning af Badekur, Baderejse og Badehotel. Sligt er for de syge, svagelige og forvante. Sommerbogens Badning er for de sunde og dem, der vil bruge Sommeren til at vende Forfinelsen Ryggen og komme Naturen og Naturligheden nærmere." (25)

Friluftsbefælgelsesernes sociale gennemslag før 1. Verdenskrig var begrænset. De forskellige typer danske spejderkorps startede i disse år med beskedne medlemstal: F.D.F. 1902, D.U.I. 1905 og Det danske Spejderkorps 1909. Naturfredningsforeningen blev oprettet 1911. Først i mellemkrigstiden fik vandring og lejrspport for voksne større udbredelse og blev organiseret.

Vandrere omkring århundredskiftet. Fra Sommerbogen.

LANGE TRAVS

Også dele af sommerbebyggelsen ændrede karakter under indflydelse af den nye dyrkelse af naturen.

Som alternativ til de tætte bebyggelser langs kysten og det friserede landliggerliv opstod "Lange Travs" i Tibirke Bakker. Initiativtageren til udstykningen og bebyggelsen var arkitekt Ejnar Dyggve. Han udarbejdede planerne i 1916 som erstatning for en påtænkt skematisk udstykning af de lyngklædte bakker.

Området blev udstykket i store grunde, der spredte bebyggelsen, således at "Følelsen af her virkelig at være ude i den fri Natur ikke forringes". (26) Samtidig ville beboerne komme til at genere hinanden så lidt som muligt. Gennem fastlæggelsen af byggelinier sikredes det, at husene kom til at ligge i dalstrøg i områdets yderkanter, og på hver tønde land måtte der kun opføres et beboelseshus. For at bevare områdets karakter af hedelandskab måtte der kun plantes i yderkanterne, og hegn mellem de enkelte grunde var forbudt. Der blev udlagt stier til "uvedkommende".

Husene blev opført i en forfinet lokal byggeskik med diskrete arkitektoniske raffinementer. Udgangspunktet var det lokale landhus, som fik tilført små karnapper og elegante murknæk. Alle huse skulle have stråtag, og maksimumsbyggehøjden var 7 m.

Med den planlagte natur i Lange Travs var der skabt et forbillede for fremtidige bebyggelser, der skulle tilpasses lokale byggetraditioner og landskabelige forhold. "Særlig, hvor Naturen endnu ligger uberørt hen, men hvor Jagten efter Villagrunde snart vil begynde, er der endnu Lejlighed til at gennemføre en Ordning, som den her skitserede I Størsteparten af Nordsjælland, særlig langs Kysten, er det jo allerede for sent. Men der er andre Steder, der endnu staar til at redde. For Aarhusbugten og Dele af Vesterhavskysten er der endnu Haab." (27)

Paradoksalt nok var det naturlige hedelandskab, som man prøvede at bevare i Tibirke Bakker, i vidt omfang skabt af sandflugt på grund af menneskets overudnyttelse af området i 1600-tallet.

Lange Travs var for et eksklusivt publikum. Udstykningen havde ingen sociale intentioner. Næste bebyggelsesplan med tilsvarende landskabelige og arkitektoniske kvaliteter var Dansk Folke-Feries hytteby i Fourfeld ved Esbjerg fra 1939, men her skulle bebyggelsen fremme feriefolkets fællesskab.

FERIEHYTTEN

Politikens konkurrence om "Feriehytten" fra 1917 brød yderligere med sommervillaen socialt, beliggenhedsmæssigt og arkitektonisk.

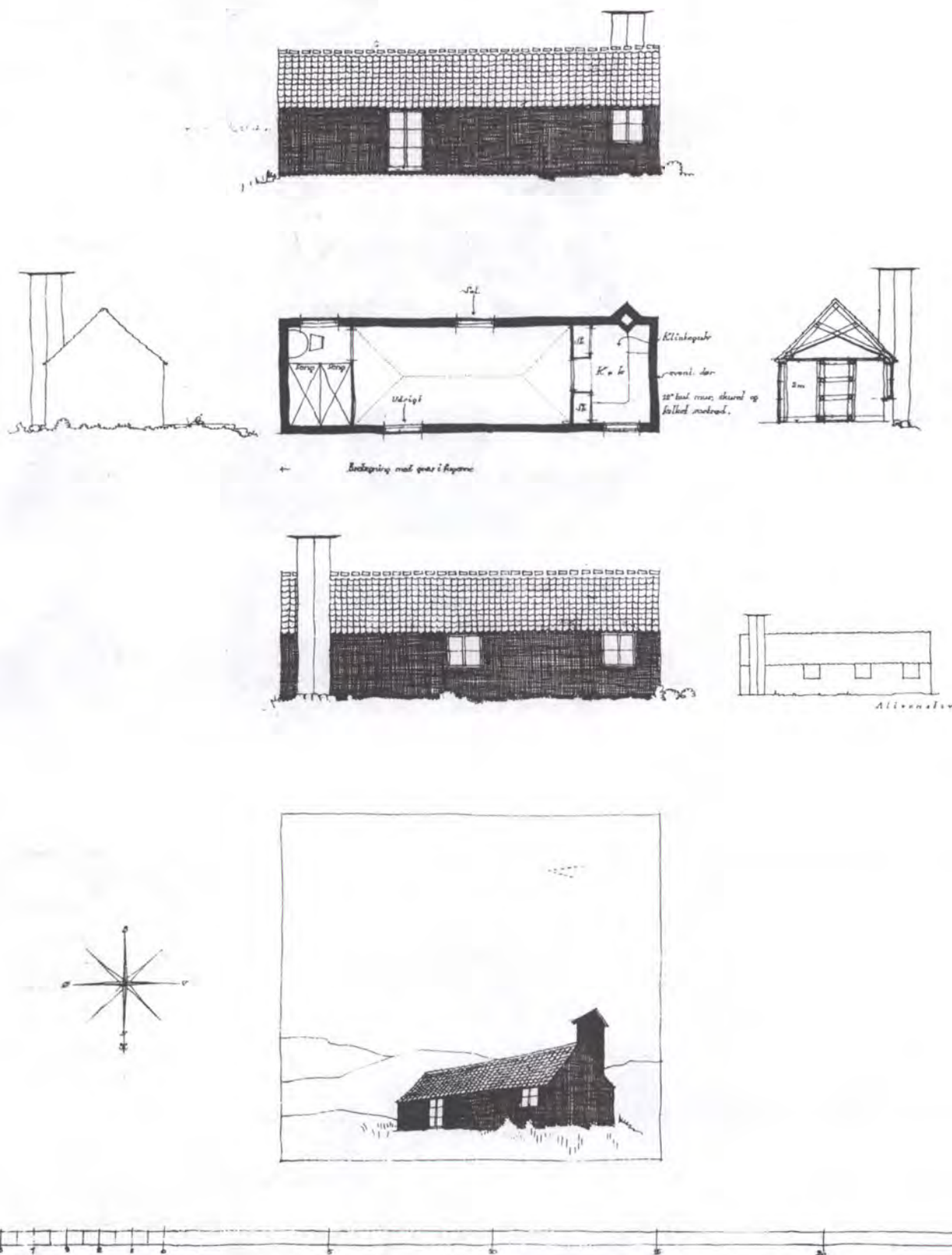
Konkurrencens program understregede hytternes enkle karakter. De skulle bygges for en beskeden sum uden kostbare byggematerialer og kunne indrettes til kun to personer eller en lille familie. Madlavningen kunne foregå ved ildsted eller primus. "Beboernes Levevis tænkes saaledes anlagt saa lidet kompliceret som vel muligt." (28) Hytterne skulle tilpasses det af de danske landskaber, som de tænkes opført i - og som var bygherren kærest. Der var åbnet op for placeringer uden for landliggekulturens badebyer, f.eks. på heden.

Konkurrencen manifesterede en ny enkelhed inde for arkitekturen: Tidsskriftet Architekten fremhævede, at "det gennemgaaende er de yngre og yngste Architekter, der fører an" og kommenterede "den friske Paagaaenhed, der præger Arbejderne". (29)

Et fint artistisk udtryk for disse tendenser var Kay Fiskers "Hytte på Heden". Den enkle længe var skuret og kalket sortrød med tegltag uden udhæng. På den ene side af opholdsrummet lå et lille soverum, på den anden side et lille køkken. Mens grundplanen var symmetrisk, fulgte placering af dør og vinduer en friere rytme. På den enkle stregtegning ligger hytten alene i det uberørte hedelandskab.

Et andet af Fiskers bidrag var den tårnagtige "Sommerhytte ved Isefjord". En trappe med indbyggede skabe forbandt de to planer og kunne føres helt op på taget, hvorfra man kunne nyde udsigten. Ejnar og Ingrid Møller Dyggve deltog med huse af "landlige Materialer ved landlige Haandværkere". I haverne skulle der være "blomstrende Buske, som i de gamle Bondehaver". Mere eksperimenterende var Tyge Møllerups bræddehytte, indbygget i en klit, og Viggo Sten Møllers forenklede og minimale feriehytte. Mange konkurrencedeltagere havde hentet inspiration fra Liselund-traditionen, f.eks. Hans J. Tvede, fra den nordiske nationalromantik, f.eks. Frits Schlegel, og fra klassicistiske pavilloner, f.eks. Povl Stegmann.

I Politikens følgende bog "Det første Hus" fra 1920 var Kay Fisker avanceret til redaktionen. Denne bog blev udgivet "for at åbne Øjnene for, at selv en saare beskeden Feriehytte kan opfylde Kravene om arkitektonisk Skønhed, om rene og ædle Linjer". (30) Bidragene var præget af klassicistisk enkelhed og symmetri, der ikke ganske svarede til hytternes praktiske indretning og belysning. I nogle forslag indgik kloset og cykelskur i symmetrien - i et enkelt var der blevet plads til "en lille Adlervogn".

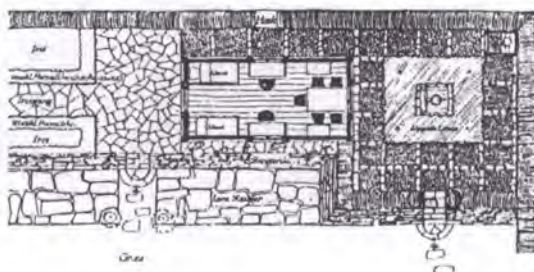

Kay Fiskers "Hytte på Heden". Politikens konkurrence om "Feriehytten" fra 1917 markerede et afgørende brud med landliggekulturens sommervillaer og pegede frem mod mellemkrigstidens enklere ferielivsformer og ferieboliger.

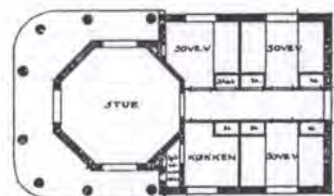
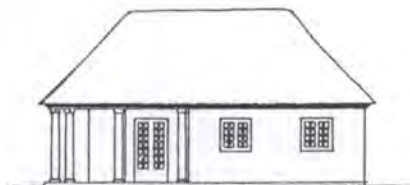
Tyge Møllerup i Feriehytten, 1917.

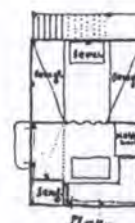
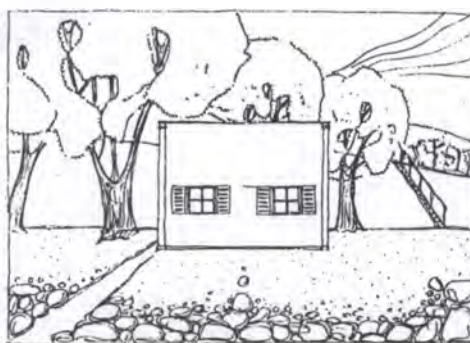
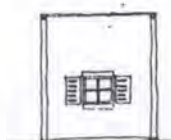
Frits Schlegel i Feriehytten, 1917.

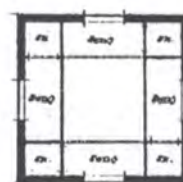
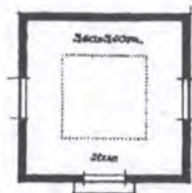
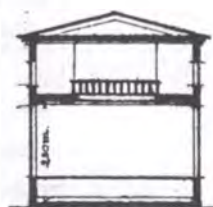
Hans J. Tvede i Feriehytten, 1917.

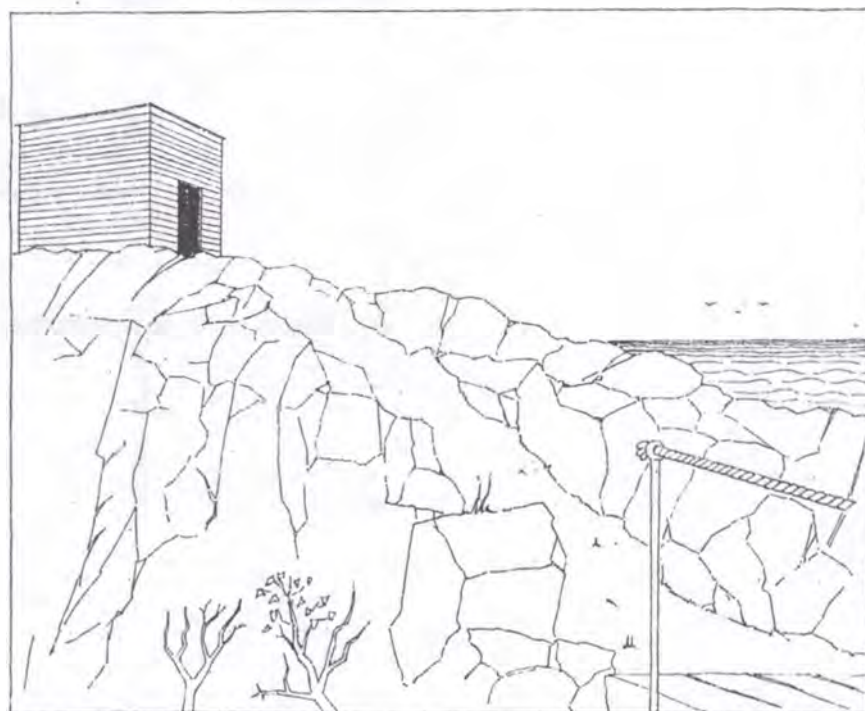
Viggo Sten Møller i Feriehytten, 1917.

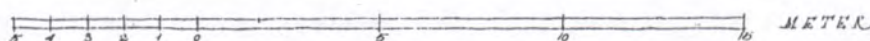
Gjerløv Knudsen i Det første Hus, 1920.

Willy Hansen i Det første Hus, 1920.

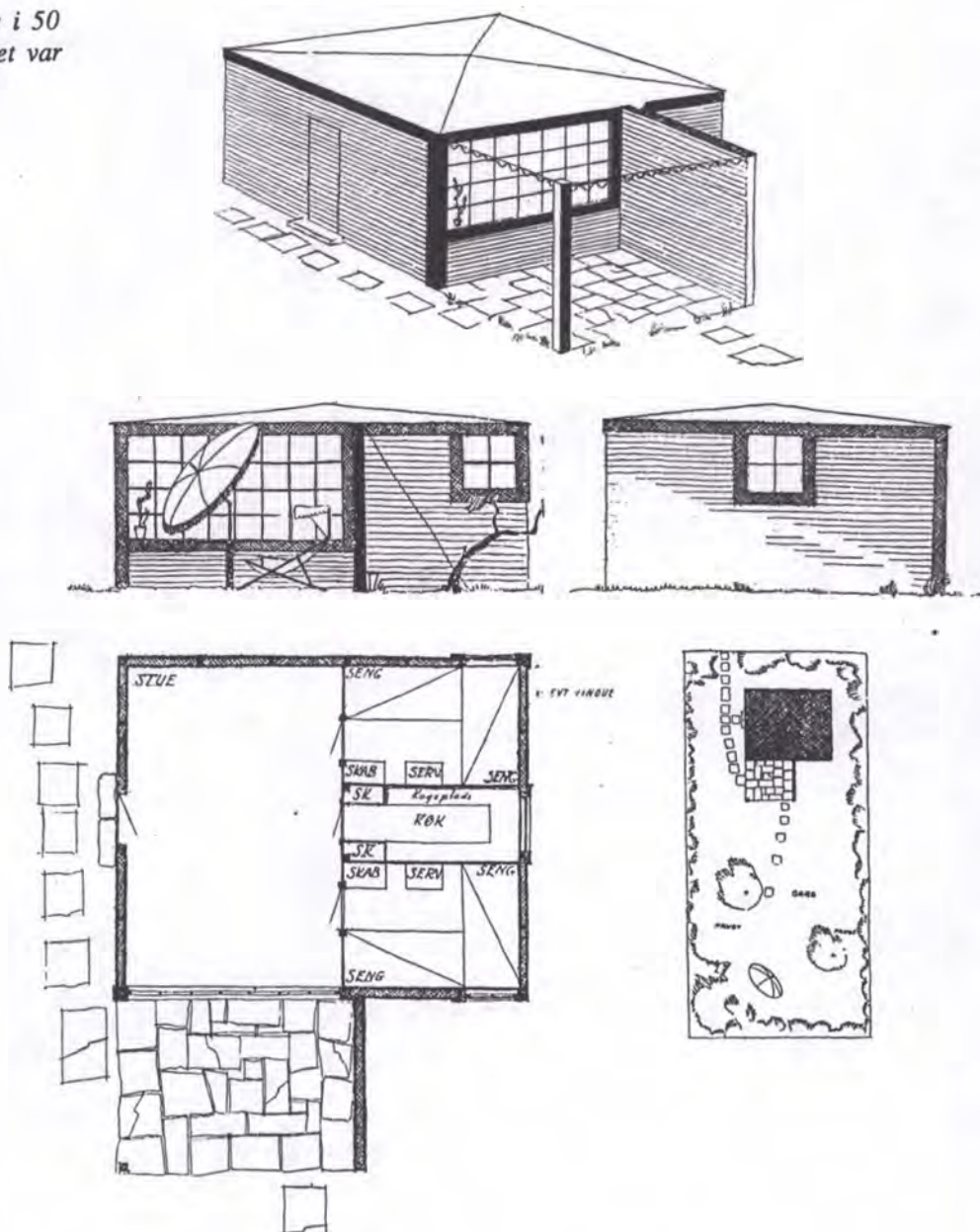
LANDSKAB: Bornholmske Klipper.

I Politikens sjette konkurrence fra 1928 "50 Sommerhuse for de hundredtusind Haver" fortsattes udviklingen af minimums-feriehuset. (31)

Politikens konkurrencer om feriehytten indvarslede en ny type fritidsbolig: Det lille arkitekttegnede feriehus til beboelse i kortere tidsrum for de nye mellemlag.

C. F. Møllers minimumsferiehus i 50 Sommerhuse, 1928. Især køkkenet var minimalt.

Huset opføres af Bindingsværk paa færdigstøbte Betonklodser. Udvendig beklædes med Beaverboard, Compoboard eller smalle, vandret sammennotede Brædder.

C. F. MØLLER.
Ekstra Premié.

Sommerliv ved Hasmark nord for Odense i mellemkrigstiden. I de improviserede bebyggelser blandedes weekendhytter og telte. Privat foto ca. 1930.

WEEKENDHYTTEN

Det var oprindeligt et engelsk fænomen at holde "weekend". I 1918 opstod "weekendbevægelsen" blandt københavnske murere, som aktionerede for "den engelske uge" ved at gå hjem lørdag middag. 8 timers arbejdsdagen blev indført 1919, og korte weekends og ferier fik gradvis større social udbredelse i 20'erne og 30'erne - som en del af mellemkrigstidens moderne liv. En ny type primitive ferie-huse og bebyggelser opstod for håndværkere og arbejdere: "week-end-hytter" i "weekend-byer".

De nye bebyggelser voksede frem ved strandene inden for cykleafstand fra de større byer og købstæder: Omkring København især langs Køge Bugt, omkring Odense ved Hasmark og Kerteminde og omkring Århus og Randers med Æbeltoft Vig og Grenå Klit. Afhængigt af lokale forhold bredte mindre bebyggelser sig langs fjorde og vige og også i et vist omfang langs den jyske vestkyst.

Mange badehuse indrettedes som weekendhytter. "Sommerbo" i "Weekend-byen" ved Kerteminde. Forf. foto.

"Waggonly" ved Hasmark nord for Odense. Et godt eksempel på mellemkrigstidens sommerarkitektur uden arkitekter. Forf. foto.

Bebyggelserne havde i starten midlertidig karakter: Badehuse, telte og andre enkle former for tag over hovedet, der kunne give ly for en byge eller tjene til en enkelt overnatning. Gradvist blev weekendbyerne mere stationære og gav anledning til en mangfoldig selvbygger- og genbrugsarkitektur. Jernbanevogne, sporgvogne og iskiosker blev indrettet til beboelse. Trækasser og udrettede søm blev brugt som byggematerialer.

Hustyper, farver og indretning havde mange lighedstræk med kolonihaverne, men weekendbyerne var mere anarkistiske. Livsformen var i højere grad lagt an på fritid og strandliv, og strandjorden var ofte vanskelig at dyrke. I den folkelige stilblanding kunne man også finde små modeller af sommervillaer eller i løbet af 30'erne små bungalows i "funkis". Der kunne også være træk, der mindede om de arkitekttegnede feriehytter. I weekendbyerne var primitiviteten ikke et raffinement, men en økonomisk nødvendighed.

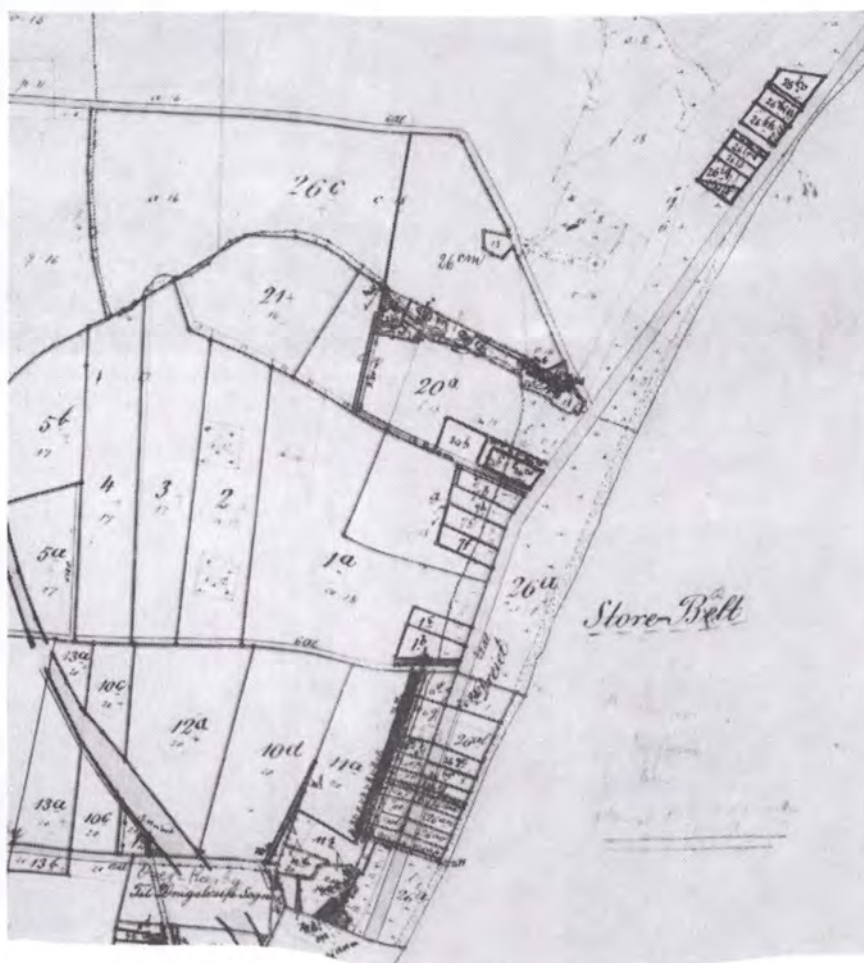
Sommerbebyggelsen nord for Kerteminde illustrerer udviklingen fra 20'erne og fremefter. "Weekend-byen" opstod i slutningen af 20'erne og bestod oprindeligt af små badehuse, der efterhånden blev indrettet til beboelse. I løbet af 30'erne fortsatte bebyggelsen mod nord langs stranden med lidt større weekendhytter. "Sommer-byen" blev udstykket i baglandet i 60'erne og bebygget med typehuse.

I 1934 byggede lagerarbejder H.J.L. Hansen fra Odense huset "Week-end" ved stranden nord for Kerteminde. Enggrunden blev lejet af herregården Hverringe for 75 kr. om året. Huset blev opført af en lokal tømrermester for 1000 kr. Det var oprindeligt gulmalet med hvide vinduer. Husets indre stod bygherren selv for med hjælp af sin svoger. I de første år var der et opholdsrum, et lille køkken og et lille soverum. Belysningen bestod af petroleumslamper. Der var primus til madlavning, men ingen opvarmningsmuligheder. Vand blev hentet ved en håndpumpe ca. 50 m fra huset.

"Week-end" i Kerteminde. Forf. foto.

Familien cyklede fra Odense til Kerteminde med oppakning eller kørte med rutebil. Moderen og de tre døtre opholdt sig i huset hele sommeren. Døtrene dyrkede badelivet og gik til feriebal sammen med veninder, der var med på ferie. Faderen havde ikke ferie de første år. Han cyklede ud til familien i weekenden og kom på besøg enkelte aftener, hvor han fik kørelejlighed. Derfor syntes han, at huset skulle hedde "Week-end". (32)

Matrikelkort over Kerteminde markjorder fra perioden 1906-36 med weekendhytter langs nordstranden. Ofte lå hytterne på lejede grunde, som ikke blev udmatrikuleret. Gengivet med tilladelse fra Kort- og Matrikelstyrelsen.

En udmærket dokumentation af mellemkrigstidens weekendbyer findes i Naturfredningsforeningens årsskrifter. Naturfredningsbevægelsen brugte dem som afskrækkende eksempel i kampen for en strengere fredningslov: "Ødelæggende Bebyggelse langs Grenaa Strand og Klitter viser, hvor haardt paakrævet den nye Naturfredningslov er." I dag er flere af bebyggelserne i praksis fredet. Fra Dansk Naturfredning, 1936 - 37.

ØDELÆGGENDE BEBYGGELSE LANGS GRENAA STRAND OG KLITTER
viser, hvor haardt paakrævet den nye Naturfredningslov er.

Dansk Folke-Ferie oprettedes umiddelbart efter vedtagelsen af ferieloven fra 1938. For mange arbejdere startede ferieforberedelserne i de lange køer foran Folke-Feries kontor. Efter F.F. Nyt, 25, 1958.

FERIELOVEN

Selv om ferie ikke blev indført sammen med 8 timers arbejdsdagen i 1919, blev feriekravet fortsat ført frem af arbejderbevægelsen på både organisatorisk og ideologisk plan i 20'erne og 30'erne. Gradvis lykkedes det flere og flere faggrupper at få indført ferie, først tjenestemænd og senere funktionærer og arbejdere, dog ofte som individuel mulighed og uden løn. I 1919 havde 20% af organiserede arbejdere ferie, mens tallet i 1934 var kommet op på 47%.

I begyndelsen af 30'erne var det endnu ikke normalt at holde ferie. En ung kvindelig HK'er, der gerne ville en uge på sommerlejr, måtte bede om særlig tilladelse hos sin chef. "Der var jo ikke noget, der hed ferie for arbejdere dengang. Jeg gik så ind til min chef og stod meget ærbødigt og spurgte, om der var mulighed for at holde ferie i 8 dage, hvorpå han sagde: "Ferie! Hvad er ferie? Der er s'gu da ingen mennesker, der holder ferie!" Så sagde jeg til ham, at jeg ville så frygtelig gerne, og om det dog ikke kunne lade sig gøre? Så sagde han, at det ville han have lov til at tænke over, men jeg måtte være klar over, at det blev trukket af min løn, og det måtte jeg så bøje mig for." (33)

Mens kravet om nedsættelse af arbejdstiden tidligere primært havde været socialt begrundet, blev feriespørgsmålet i mellemkrigstiden en del af kulturpolitikken: "Feriekravet er et kulturelt Krav blandt Arbejderbevægelsens andre Kulturkrav." (34) AOF's sommerkurser og arbejderrejser var sammen med de forskellige organisationers feriehjem og sommerlejre forløbere for dannelsen af Dansk Folke-Ferie.

Selskabet Civiletaternes Sommerhuse ved Kobæk Strand i nærheden af Skælskør blev stiftet i 1913. Formålet var at skaffe tjenestemænd et billigt sommerophold, hvor også husmødrene var fritaget for den daglige husførelse. Det lille anlæg med 10 huse og hovedbygning var forløber for Dansk Folke-Feries feriebyer, som blev opført tre årtier senere. Postkort i Skælskørs lokalhistoriske arkiv.

Flere firmaer havde feriehuse for deres medarbejdere. F.eks. havde Schous Fabriker et hus i Karlslunde, oprindelig direktørens sommervilla, som blev stillet til rådighed for firmaets personale. Senere blev det overdraget til HK og senere igen til Dansk Folke-Ferie. Ligeledes havde flere etater deres egne feriehjem, f.eks. Civiletaternes Sommerhuse ved Skælskør.

Ferieloven blev gennemført af ministeriet Stauning i 1938 og indbar, at alle arbejdere fik 2 ugers ferie med løn.

Vinkende cyklister på vej til Folke-Feries Strandhus i Karlslunde ved Køge Bugt. Cykle- og vandreture var typiske for mellemkrigstidens rejser og friluftsliv. Folke-Ferie tilbød gratis cykle- og vandrerådgivning og havde også organiserede ture på programmet i de første år. Efter Dansk Folkeoplysning, 1942.

FERIE FOR FOLKET

Allerede før vedtagelsen af ferieloven indkaldte Stauning repræsentanter for fagbevægelsen til møde i statsministeriets kontor for at forberede dannelsen af en ferieorganisation. På mødet skal Stauning have sagt de landsfaderlige ord: "Vi skulle jo nødig gennemføre en ferielov, hvorefter folk så sagde: "Men vi har jo ingen steder at holde ferie."" (35)

Mødet resulterede i, at de faglige organisationer nedsatte et ferieudvalg, som afgav betænkning i form af et omfattende idékatalog over sociale og kulturelle ferieaktiviteter og mundede ud i et forslag om oprettelse af landsorganisationen "Folke-Ferie" med bl.a. følgende opgaver: organisering af billige ferieophold på hoteller og pensionater, organisering af billige ferieophold for byernes arbejdere i landbohjem og for landboere i byarbejderhjem, tilvejebringelse af feriehjem og arbejderhoteller, f.eks. ved opførelse af egne feriecentre, udbygning af lejrpladser, udbygning af vandrehjem og organisering af vandre- og cykelhold gennem naturskønne danske egne.

Folke-Ferie blev oprettet i oktober 1938, og programmet fra 1939 afspejler alsidigheden i de første år. Der var både organiserede selskabsrejser med tog og bus i Danmark, feriehjem, hoteller og pensionater og cykelture. Dertil kom "Arbejderferie i Landbohjem" og ferie i bungalows. Desuden var der mulighed for gratis individuel cykle- og vandrerådgivning.

Folke-Ferie oprettede hoteller i København, Århus og Ålborg og købte strandhotellerne Æblely ved Fakse og Blanch's Hotel på Bornholm. Den første feriby blev opført ved Esbjerg i 1939, og i årene efter fulgte feriebyerne ved Gilleleje, Middelfart, Karrebækminde og Marielyst.

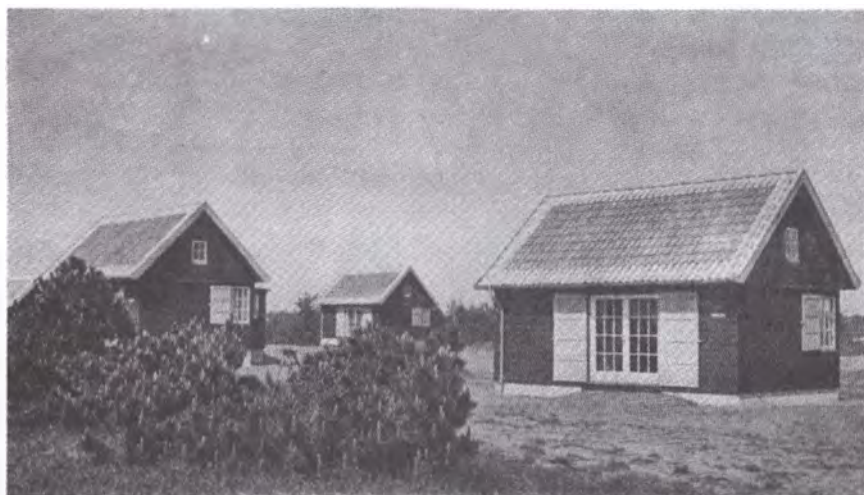
Folkefællesskab i ferien: Arbejder og bonde rækker hinanden hånden. Folder i Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv.

Mangfoldigheden afspejlede også forskellige syn på feriens indhold. Oprettelsen af Folke-Ferie lå i forlængelse af 30'ernes arbejderkultur, mens f.eks. strandhotellerne repræsenterede en ferieform, der havde traditioner tilbage til den borgerlige feriekultur fra århundredskiftet. I en folder om Folke-Feries tilbud stod der karakteristisk: "Lad Dem ikke skræmme af ordet "hotel" ... Naturligvis er der på dette sted ingen pligt til at skifte tøj til frokost og middag - men gæsterne møder selvsagt heller ikke i badedragter." (36)

Især fra kvindeside var der ønske om mulighed for pension, så også husmoderen kunne holde ferie. Derfor blev der indrettet fælles spisesteder eller "kroer" i feriebyerne, og der var særlige tilbud til mødre med børn i Karlslunde og Karrebæksminde.

"Arbejderferie i Landbohjem" skulle fremme kontakten mellem land og by. Stauning støttede initiativet med en tale i radioen. Folke-Ferie formidlede kontakten mellem byarbejdere og interesserede landboere, der lejede et eller flere værelser ud. Prisen pr. dag var 3 kr. for voksne og 1 kr. for børn. Ordningen svarede på mange måder til en organisering af almindelige familieferier. Ferieformen fungerede tilsvarende familiært. Børn og voksne hjalp med i arbejdet på gården, deltog i måltiderne og nød godt af gårdens og havens produkter. Ofte aftalte familierne genbesøg hos hinanden, også uden Folke-Feries medvirken.

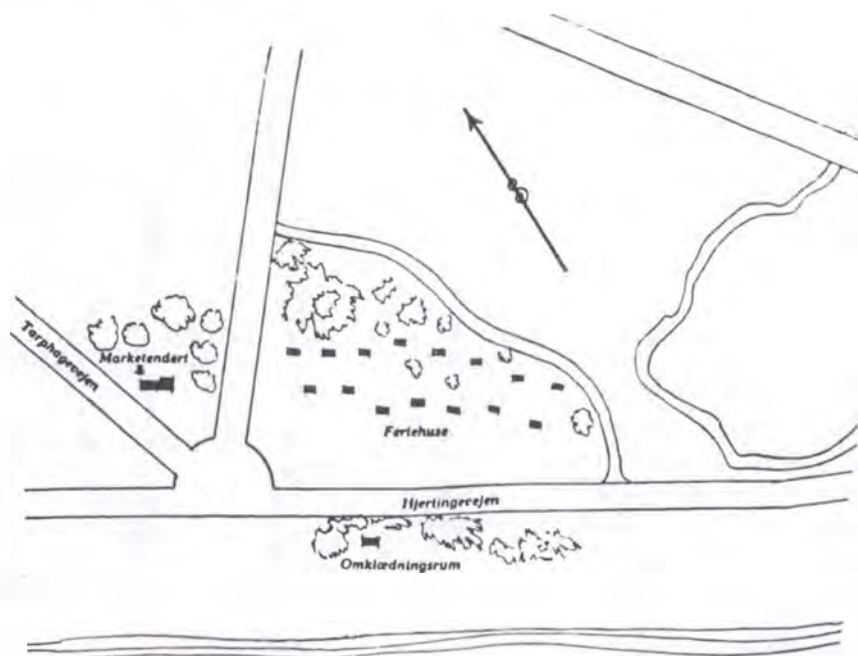
Huse i Folke-Feries første ferieby i Fourfeld, tegnet af Harald Peters. Der var 5 sovepladser og mulighed for yderligere pladser på loftet. Fra Arkitekten, 1939.

DE FØRSTE FERIEBYER

Folke-Ferie tog hurtigt kontakt med en række kommuner om oprettelse af feriesteder.

Resultatet af en af disse kontakter blev samarbejdet med Esbjerg kommune om opførelsen af den første ferieby i Fourfeld, som blev taget i brug den 3. juni 1939. Feriebyen var beregnet til en uges ophold for familier med børn med fælles pension og rengøring. Bebyggelsen var tegnet af arkitekt Harald Peters og bestod af 15 fritliggende feriehytter med marketenderi og omklædningsrum ved stranden. Hytterne målte 7x4 m og indeholdt opholdsstue, to kamre med køjer og køkken. Der var 5 sovepladser med mulighed for yderligere sengesteder på loftet. De var bygget i nordisk træhustadition og var brunmalede med grønne skodder og rødt tegltag. Som mange steder på vestkysten var de yderste tagsten fuget med mørtel udefra. Bebyggelsesplan, huse og materialer passede ind i de lokale omgivelser. (37)

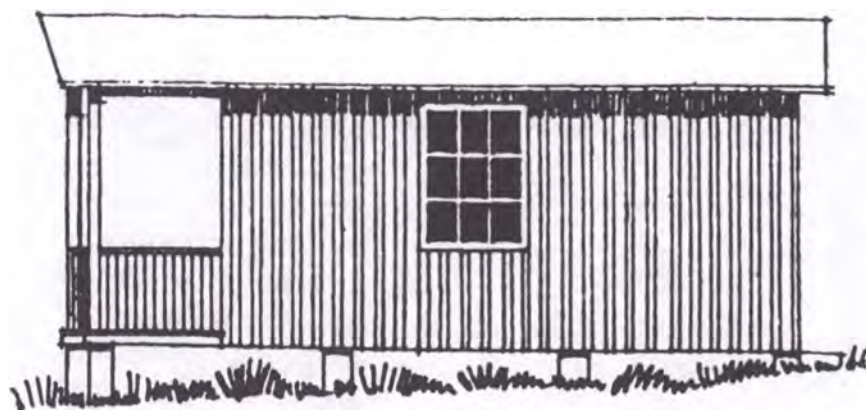

Plan over Folke-Feries første ferieby i Fourfeld ved Esbjerg, tegnet af arkitekten Harald Peters. Anlægget omfattede 15 træhytter med fællesbygninger og blev indviet i 1939. Familieferie i hyttebyer blev den formel, der kom til at præge Folke-Feries udvikling. Fra Arkitekten, 1939.

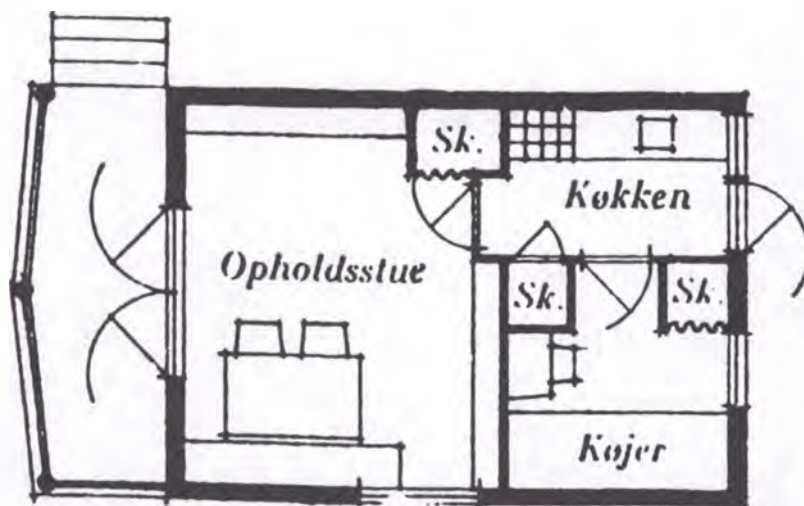
Esbjerg-formen slog an. Med feriebyen i Fourfeld var der i lille format skabt en model for Folke-Feries fremtidige udvikling. Hovedvægten blev lagt på familieferie i hyttebyer. De senere feriebyer blev større, men var skåret over samme læst: små feriehytter med fællesbygninger, tilpasset det omgivende landskab.

I de følgende år opførtes 4 nye og større feriebyer trods vanskeligheder som følge af krigen, nemlig Gilbjerg, Middelfart, Karrebæksminde og Marielyst, alle tegnet af Marinus Andersen i samarbejde med Viggo Sten Møller. Hver ferieby fik eget særpræg og egne hustyper, ofte mere eksperimenterende end anlægget i Fourfeld.

Gilbjerg var den første af Folke-Feries store feriebyer. Den blev indviet i 1941 med 46 feriehytter. Den enkelte hytte indeholdt opholdsstue med to reolsenge, der kunne slås ned, soverum med to køjer og et lille køkken. I hyttens spids lå en lille åben veranda, hvor man kunne nyde udsigten over det bakkede terræn og snakke med andre feriegæster, der kom forbi. Hytterne lå i hesteskoform omkring fællesarealet.

Facade

Plan

Minimumsferiehus fra Folke-Feries første større ferieby ved Gilleleje, tegnet af arkitekterne Marinus Andersen og Viggo Sten Møller. Bebyggelsen bestod af 46 feriehytter med fællesbygninger og blev indviet i 1941. Træhytterne var små, men raffinerede i deres enkelthed, og pladsen var godt udnyttet. Den enkelte hytte målte 5,20 x 3,50 m. Efter Svend Erik Møller: Feriehuset.

I 1942 indviedes feriebyerne i Middelfart, Karrebæksminde og Marielyst. I Middelfart var der planlagt 50 hytter, men i samarbejde med jernbaneforbundet blev der også indrettet fløje med gæsteværelser og studiekredsværelser. Hytterne lå i lige linier omkring et fælles græsareal.

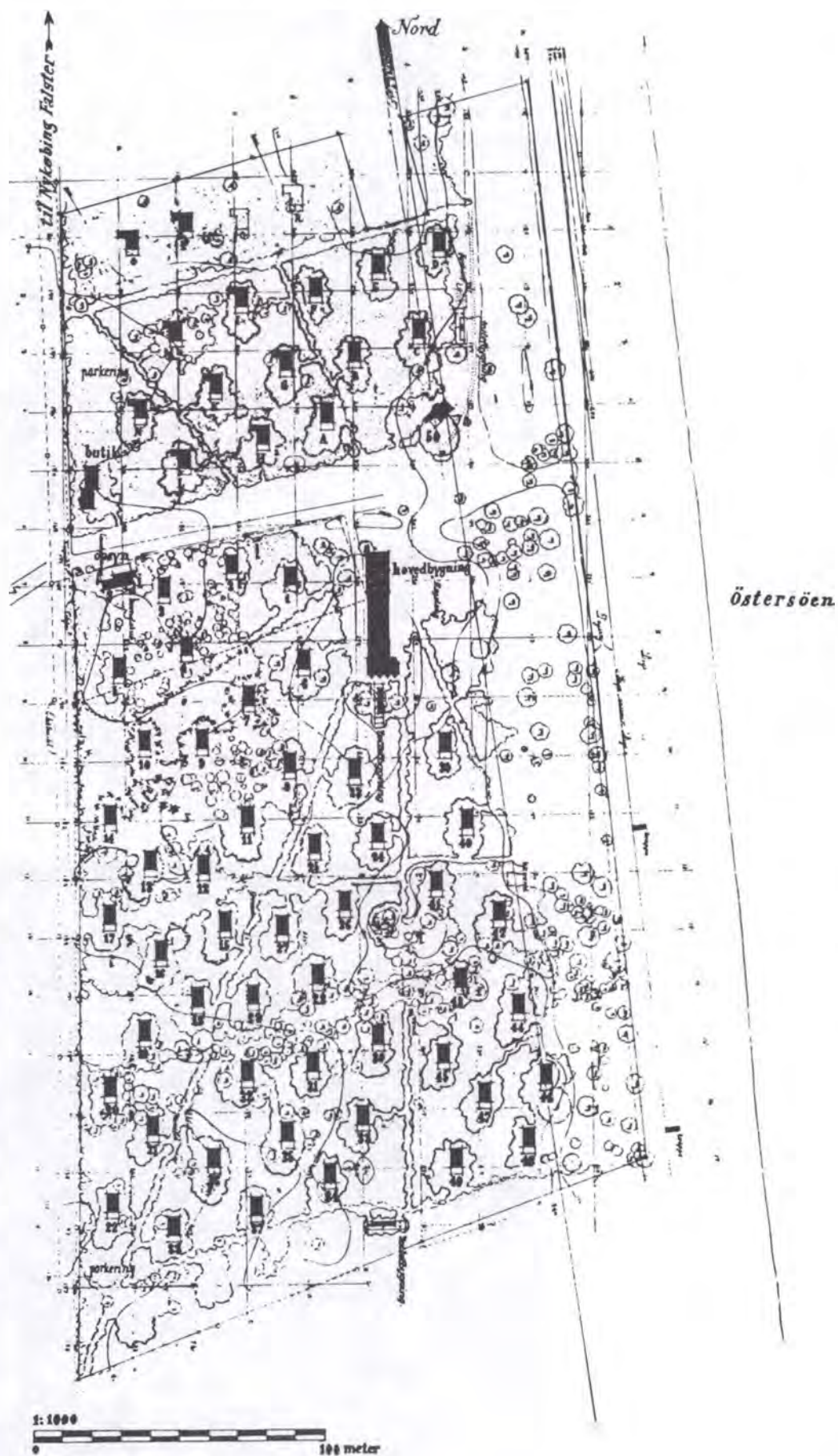
Feriebyen i Karrebæksminde eller Næstved Strandhuse blev den største af de første feriebyer. Den nåede op på 58 familiehuse, 32 selvhusholdningsværelser, stor restaurant og store bygninger til opholdsstuer, købmandsbutik, kontor og personaleværelser. Karrebæksminde blev bl.a. indrettet med henblik på ferie for enlige mødre.

I Marielyst eller Nykøbing F. Strandhuse blev 56 hytter og fælleshuse passet ind i en plantage ud mod Østersøen. Hytterne blev opført i en original og robust arkitektur. De fik en speciel tagkonstruktion, hvor det fremspringende tag over terrassen blev båret af afbarrede granstammer. Stierne i plantagen forbandt hytterne med hovedbygningen. (38)

Socialt, arkitektonisk og idémæssigt har Folke-Feries første feriebyer haft tilsvarende betydning for ferieboligen som Lægeforeningens Boliger for helårsboligen: Planlægningsmæssigt forud for deres tid, men som forbilleder uden større betydning for samtidens byggeri. Ligesom det individuelle parcelhus kom til at præge byudviklingen i Danmark, blev sommerlandet domineret af private sommerhusudstykningskninger.

Luftfoto af en del af feriebyen ved Gilleleje. Efter F.F. Nyt, 25, 1958.

Plan over feriebyen i Marielyst, tegnet af Marinus Andersen og Viggo Sten Møller og indviet i 1942. De 56 hytter lå spredt i en plantage ud mod Østersøen. Et stisystem forbandt hytterne med hinanden og med fælleshuset. Efter F.F.Nyt, 54, 1963.

Eftermiddagskaffe foran en af feriehytterne i Marielyst. Hytterne var tegnet af Marinus Andersen og Viggo Sten Møller i en enkel og robust arkitektur. Efter F.F.Nyt, 25, 1958.

Nykøbing F.
STRANDHUSE

Den meget smukt bebyggende ferieby ved Marielyst blev skabt i årene 1941-42, og en indvielse af den da kun halvt færdige ferieby holdtes i maj 1942.

LIVET I FERIEBYERNE

Efterspørgslen efter pladser i feriebyerne var stor. For mange startede ferieforberedelserne i de lange køer foran Folke-Feries kontor i Frederiksborggade i de kolde krigsvintre.

Turen til feriebyerne foregik på cykel eller med offentlige transportmidler, også med børn og stor oppakning. Det var almindeligt at medbringe en del udstyr, f.eks. duge, lamper og nips, også selv om opholdet måske kun varede en uge: "Jeg havde da snakket med et par stykker, der stod i kø sammen med mig derinde, og de sagde til mig: "Du skal huske at tage sådan lidt pynt med, for det er altså lidt hyggeligere". Og jeg havde slæbt en vase med derved, et par pæne askebægre og en dug til bordet." (39) Også mange dagligvarer blev taget med hjemmefra. Man brugte ikke flere penge på ferie, end man brugte i det daglige. "En iskage til børnene og en øl til manden om søndagen kunne man svinge sig op til." (40)

Feriebyerne havde deres eget sociale netværk. De samme familier kom ofte igen til samme hus år efter år og mødtes også udenfor feriesæsonen. Mange fik besøg af familie og venner. Når gæsterne overnattede, var der ikke sovepladser nok i husene. "Vi har fyldt mange dynebetræk med græs. Så måtte de sove på gulvet på en græsmadrass." (41)

Mændene gik tur om formiddagen, mens konerne gjorde rent og lavede frokost. I nogle familier var husarbejdet dog mere ligeligt fordelt. Om eftermiddagen kunne der opstå fælles boldspil eller lege for alle, og om aftenen samledes man ofte om medbragte musikinstrumenter og arbejdersangbogen.

De nye feriemuligheder og feriebyer blev betragtet som en stor sejr for arbejderbevægelsen. En postelev boede en uge sammen med sine forældre i Gilleleje Ferieby den første sommer 1941: "Jeg var virkelig imponeret. Jeg troede kun der var 3 - 4 huse. Der var endeløse rækker. Alle de nye huse, som så ud, som om de var bygget for al evighed. Det var gedigent håndværk. Jeg kan lige så tydeligt huske den friske tjæreduft. De var sortmalede med hvide kanter. Nu fik arbejderne også deres egne feriehuse. Højere kunne man ikke nå i arbejderbevægelsen. Det var toppen." (42)

Det lille telt i den store natur. Forside af tidsskriftet *Lejrsport*, som blev udgivet af Lejrklubben for Danmark, senere Dansk Camping Union.

FRILUFTSBEVÆGELSER OG NATURFREDNING

De nye weekend- og feriemuligheder var også baggrunden for udbredelsen af friluftsbewægelser som f.eks. lejrsporlbewægelser og vandrebeewægelser.

Spejderne var det moderne teltlilvs pionerer. I spejderbeewægelser integreredes "indianske" og "militære" elementer. På den ene side var det vigtigt at kunne overleve som stifindere i den vilde natur. På den anden side lagde beewægelser vægt på orden og autoritet med uniformer som ydre udtryk.

Efterhånden udvikledes en tredje tendens, nemlig den "civile" lejrsporlbewægelser, som lagde vægt på familieferie og større komfort, og som skulle blive den retning, der som ferieform fik stadig større betydning op gennem århundredet. Denne tendens repræsenteredes af Lejrklubben for Danmark, der oprettedes i 1926 i Hundige ved Køge Bugt. Der går en lige linie fra denne klub til Dansk Camping Union, som klubben skiftede navn til i 1959. Typisk for klubbens lejre var hvide "bungalow-telte" med trægulv og træmøbler. Teltene lå i lige linier, og familierne havde faste pladser i lejrene fra år til år. Man boede i lejr hele sommeren, og lejrene lå så tæt ved byen, at faderen kunne cykle på arbejde.

Telte på rad og række i Lejrklubbens standlejr ved Hundige Strand. Fra Arkitekten, 1938.

Telttyper fra 30'erne. Produktionen af særligt fritidsudstyr pegede frem mod fritidsindustriens ekspansion efter krigen. Annonce fra Lejrspot, 1932.

Nr. 4020
Vandtæt Sli-Telt, Stør. 180x180x220 cm.
Kr. 20,00.

Nr. 4016
Camping-Telte

Nr. 4016
med extra forlænget Oversejl.

Nr.	Kvalitet	Bredde	Længde	Højde	Væg	Pris	Oversejl		Længde ^{*)}	Pris	Vandtæt Underlag
							Længde	Pris			
4005	Regntæt let Kval.	130	190	125	30	12,60	240	8,20			7,50
4008	Regntæt let Kval.	170	190	150	45	18,00	240	9,70			10,00
4010a	8 oz Amy Duck	170	200	150	45	28,50					10,00
4013	Regntæt let Kval.	180	230	180	45	25,00	260	13,40	470	21,50	13,00
4015a	8 oz Army Duck	180	230	180	45	40,00					13,00
4016	Regntæt let Kval.	300	190	200	60	30,00	240	15,70	470	28,00	17,00
4018a	8 oz Army Duck	300	200	200	60	50,00					17,00

^{*)} Til de store Telte lever vi i Aar et særligt langt Oversejl, der danner en overdækket Veranda foran Teltet. Alle Teltpriser er indbefattet Tilbehør af Stænger, Plokker og Barduner.

Klapborde, Klapstole, Senge, Soveposer, Aldtæpper etc.

Forlang udførlig Prislise.

Forsendelse mod Efterkrav. Fuld Tilfredshed eller Pengene tilbage.

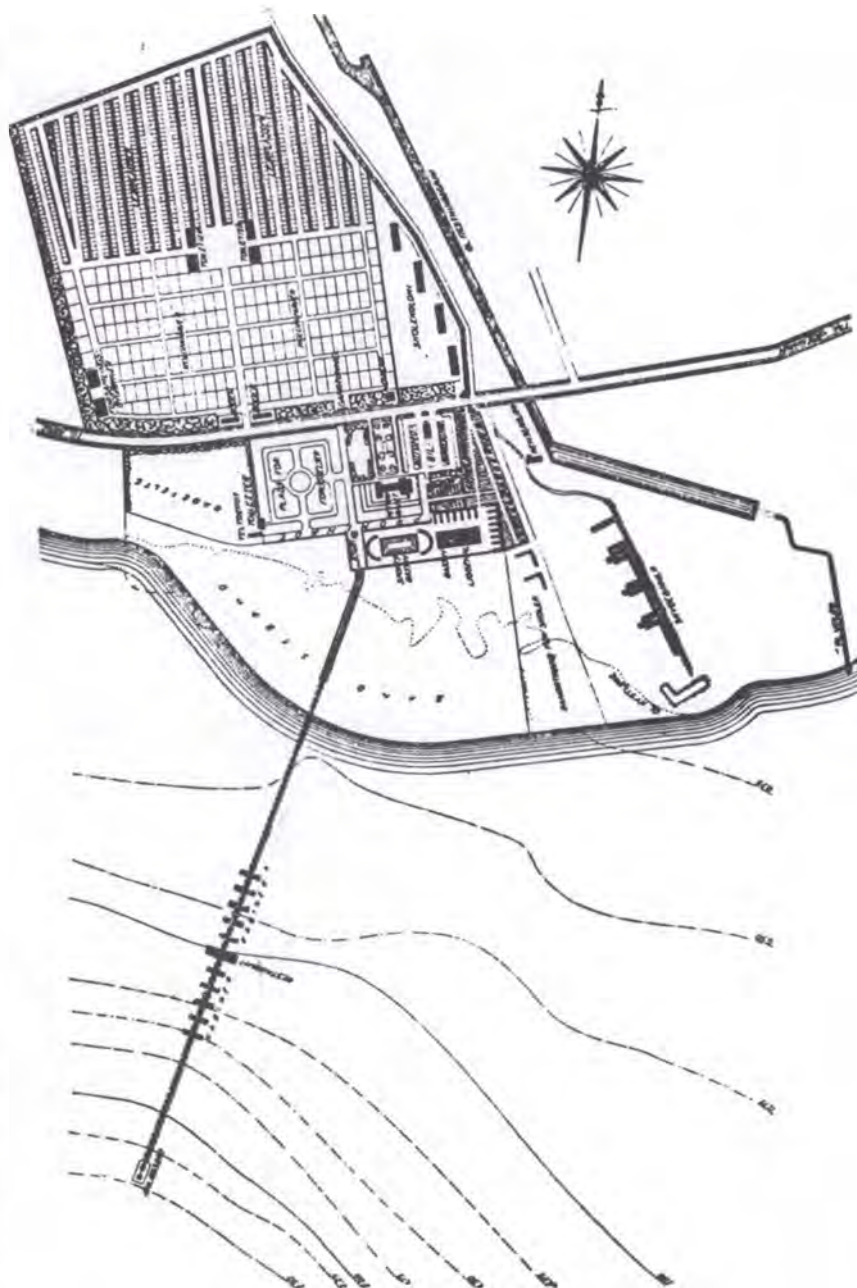
Sækkelagerets Varehus
Sct. Annæ Plads 10. København K.

Filialer:
Nørrebrogade 24, Istedgade 42, Valby Langgade 41.

Uden for de organiserede lejrpladser trivedes "det vilde liv langs Køge Bugt", hvor unge mennesker slog deres telt op, hvor der var plads, og samledes omkring den medbragte rejsegrammofon. Sammen med den begyndende bilisme udvikledes også "bil-telte", og i varehusene kunne man købe transportabelt campingudstyr.

I slutningen af 30'erne dukkede der i Arkitekten artikler op om transportable weekend-huse og amerikanske camping-vogne. Erling Hardt skrev i 1938 en artikel om "Bybefolkningen og Lejrspoten", hvor han argumenterede for, at teltlivet og lejrpladserne blev inddraget i den offentlige planlægning: "det ville absolut ikke være et urimeligt krav, om alle teltejere skulde indhente brugsattest hos autoriteterne. velordnede toiletforhold samt køkken- og vaskepladser skulde være obligatoriske. en mindre kloakering er ogsaa nødvendig i saadanne lejre, der meget nemt vil rumme flere tusinde beboere." (43)

Carl Brummers forslag til friluftsanlæg ved Avedøre fra 1936. Anlægget skulle bl.a. omfatte lejrpladser, kolonihaver, restaurant, sportsbassin og badekabiner. Fra Arkitekten, 1938.

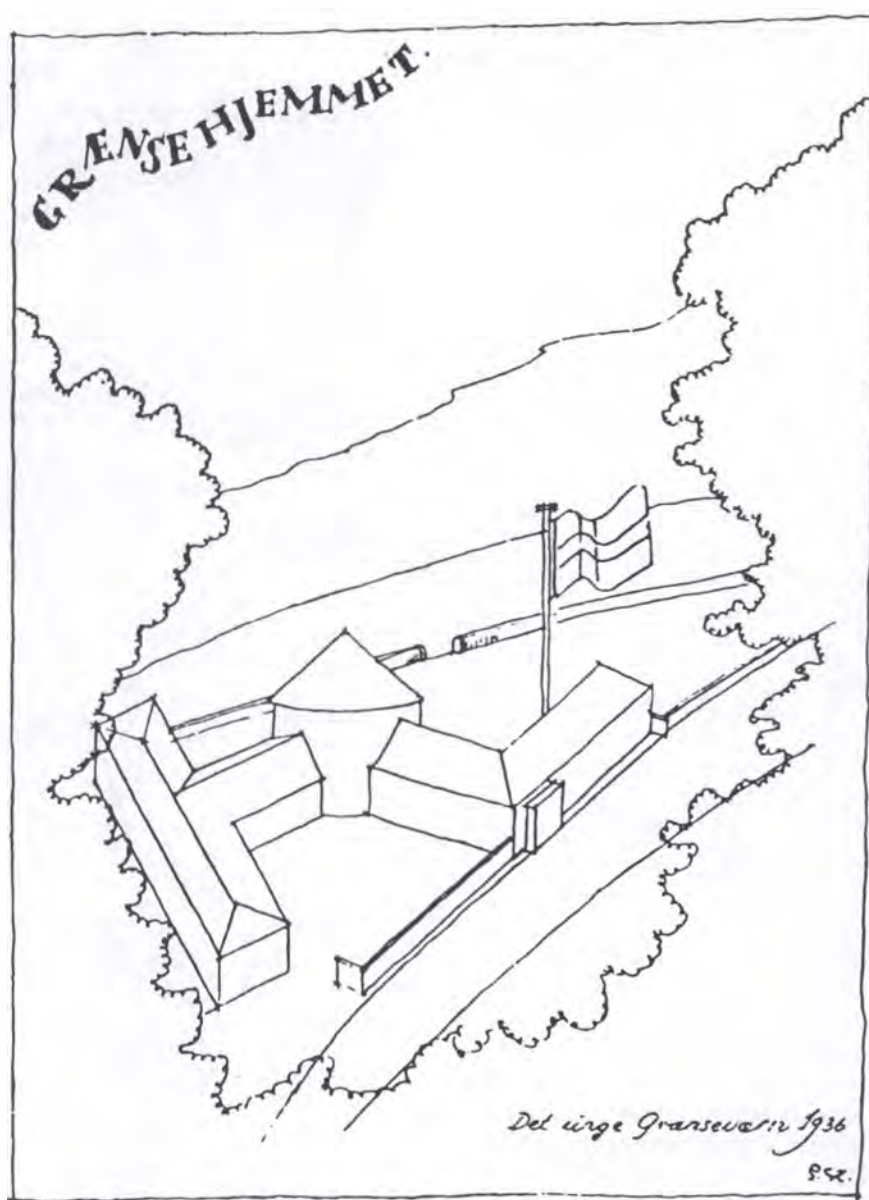

Skematisk udsnit af Erling Hardts forslag til en flere kilometer lang teltlejr. Lejren skulle ligge mellem skygge- og lægivende træer og åbne sig mod stranden. Planen tog også sigte mod transportable træhytter, der kunne lejes ud. Hardt var bl.a. inspireret af den store fritidsudstilling i Ystad i 1936. Fra Arkitekten, 1938.

Udsnit af en Lejrplads. 1 : 800

"Ungdomsborgen" i Kollund ved Flensborg Fjord, tegnet som mønstervandre hjem af Povl Stegmann i 1936. Fra Bogen om Povl Stegmann.

Sovesal på loftet af vandrehjemmet i Kollund. Foto fra 1938 i Herbergs-Ringen 50 år.

I 1930 stiftedes henholdsvis Herbergs-Ringen og Dansk Vandrelaug, og dermed organiseredes vandrebevægelsen i Danmark. Historisk lå den både i forlængelse af navernes vandring fra by til by, den romatiske vandretadition og de "vilde unge" i Tyskland. Allerede i 1919 havde reformpædagogen Hartvig Møller stillet sin sommervilla "Fjældstauan" på Bornholm til rådighed for vandrere.

Herbergs-Ringen, fra 1980 Danmarks Vandrerhjem, oprettedes som en paraplyorganisation for en række ungdomsorganisationer og organiserede vandrehjemmene, mens Dansk Vandrelaug var vandrernes egen bevægelse. Vandrelauget blev stiftet på en skovtur til Grib Skov. "Vandrefuglene" udviklede sig til 30'ernes ungdomskultur med egen påklædning og æstetik.

De første vandrehjem var primitive og i høj grad genbrug af skoler, højskoler, spejderhytter og utallige andre bygninger. Enkelte vandrehjem blev nyopført, f.eks. "Ungdomsborgen" i Kollund ved Flensborg Fjord, tegnet af Povl Stegmann i 1936.

Vandrefugle fra 30'erne i tidlig "livsstilsannonse". Friluftslivet var et nyt marked for den begyndende fritidsindustri. Annonce fra tidsskriftet Dansk Vandrelaug, 1939.

98 - Vandre-Skjorter
Lynlaas med forær.
3.97

10.85 - Stor Mejs Rygsæk med Remskud
Fotlang N° 9076

5.50 - Duvent Uandre-benklæder
Fotlang N° 9077

98 - Vandre-Skjorter i stærke Tæpper
Lynlaas med forær.
2.98

9.85 - Mejs Rygsæk med Remskud
Fotlang N° 9077

5.85 - Duvent Uandre-benklæder med 3 Lynlaas
Fotlang N° 9077

139 - Svane Uandre-Sokker
Fotlang N° 9078

995 - Kvæltids Sovepose med Lynlaas
Regulær god Størrelse
Fotlang N° 1113
Sæt i grøn og khaki

198 - Overbræk til Soveposer
Fotlang N° 2235
Remskud Lynlaas

1435 - Dun Sovepose af Lynlaas
Fotlang N° 2233

218 - Den rigtige Lagerpose
Fotlang N° 1112

BULDOG
NØRREBROGADE 16 KØBENHAVN N.

Skal De have Vandredstør, saa se ind til Bulldog, og De vil forhævet over vort mangtue Udvalg i Sko, Benklæder, Lumberækker, Bluser, Skjorter, Sokker, Melisrygsmkke, Vandretasker o. s. v., som fremvises med størst Beredvillighed og uden Købetvang. Al vore Priser er billige, vil De meget hurtigt opdage, og forøvrigt giver ovennævnte Eksempler jo udmerket Lejlighed til Sammenligning. Alle de averterede Varer forsendes — pr. Efterkrav — over hele Danmark. I Porto betænder vi 50 Øre. Husk vore Betingelser: Fuldt Tilfredshed eller Pengene Tilbage. Der er med andre Ord ikke nogen Risiko ved at gøre et Forsøg.

De organiserede friluftbevægelser var nært knyttet til naturfredningsbevægelsen. Lejrsporsens motto var: "En Lejrsporsmand er altid Naturfredningsmand." (44)

Naturfredningsforeningen repræsenterede fra starten i 1911 forskellige - og ikke nødvendigvis sammenfaldende - interesser: Den æstetiske landskabsinteresse med forudsætninger i romantikkens opdagelse af naturen og oldtidsminderne, den naturvidenskabelige interesse i bevarelsen af sjældne planter og dyr og endelig offentlighedens interesse i at få adgang til naturen.

Den første naturfredningslov fra 1917 gav mulighed for at frede specielle områder ud fra alle disse hensyn. Den anden naturfredningslov fra 1937 med statsminister Stauning som engageret tilhænger indeholdt strammere bestemmelser med generelle byggelinier. Der måtte ikke bygges inden for 100 m fra strand og kun med tilladelse fra fredningsnævn inden for 300 m fra skov.

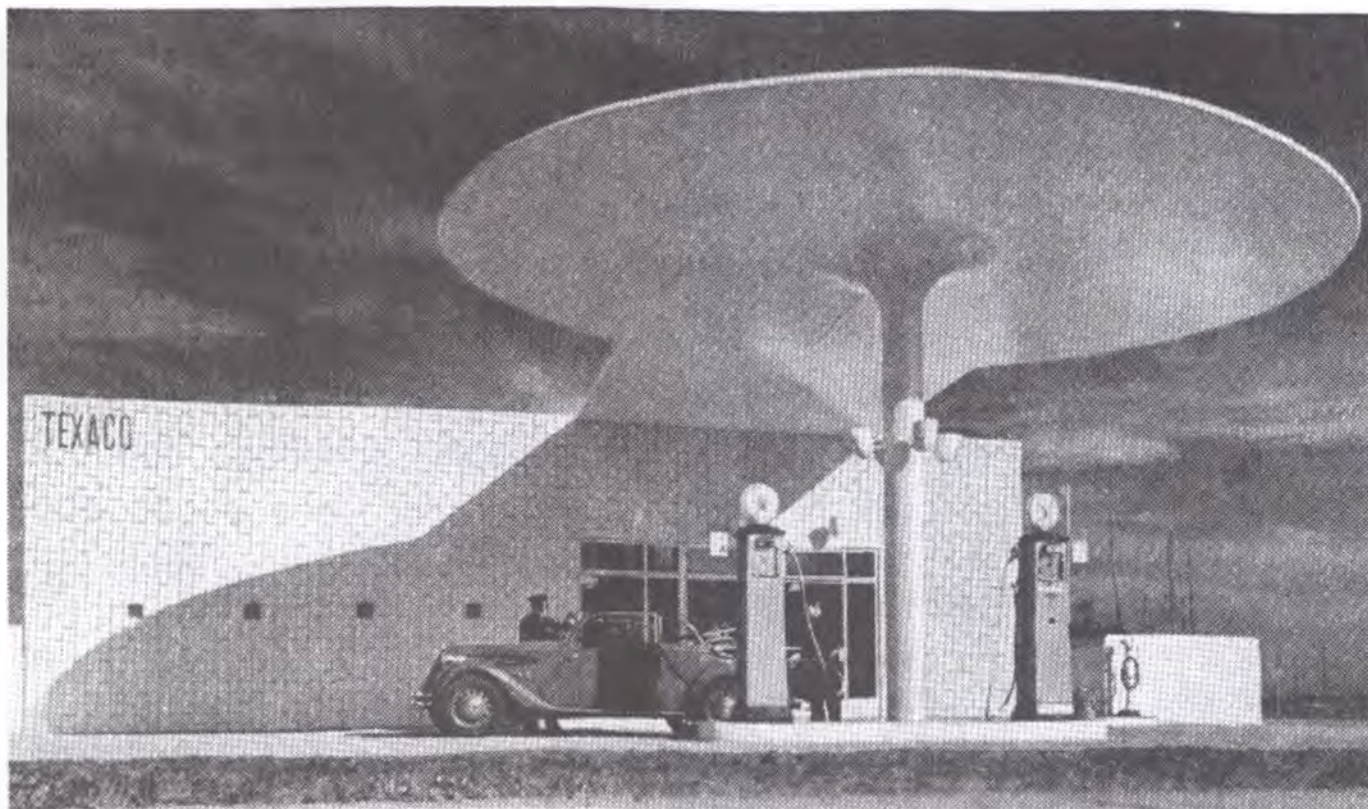
Naturfredningsforeningen havde arbejdet ihærdigt for disse stramninger. Ikke mindst havde man bekæmpet de vildtvoksende weekendbyer og fremhævet en bebyggelse som Lange Travs som forbil-

I Naturfredningsforeningens årsskrifter afspejledes forskellige fredningssyn: "Formanden for vor Birkerød-komité, Maleren Aage Bertelsen, gør Studier i den fredede Eskemose-Skov." Fra Dansk Naturfredning, 1943 - 44.

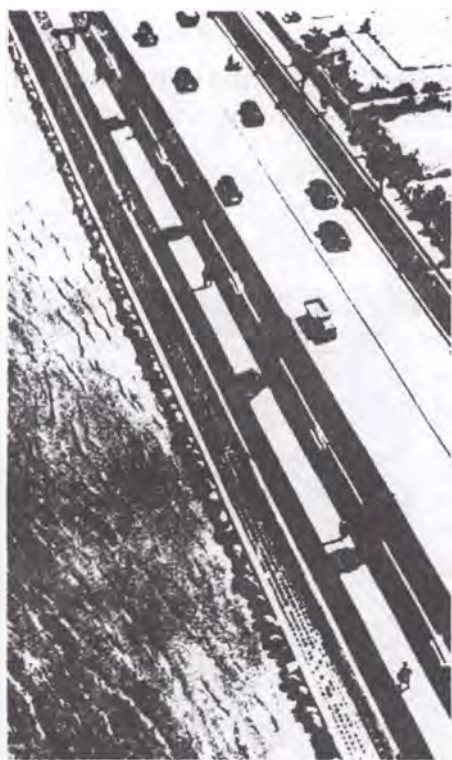
ledlig. Især Naturfredningsforeningens formand Erick Struckmann repræsenterede en æstetisk interesse, der lå i forlængelse af landskabsopfattelsen hos de danske guldaldermalere. Det afspejledes bl.a. i foreningens årsberetninger med stemningsfulde sort - hvide fotografier af fredede kyster, dale, skovpartier og heder.

En særlig strid udspandt sig i 20'erne mellem naturfrederne og Poul Henningsen i Kritisk Revy. Poul Henningsen gik imod den æstetiske fredning, forstod den naturvidenskabelige og gik ind for "Park- og Friluftsanlæg af Hensyn til Befolkningens Friluftstrang. Naturfredning vil ikke længere eksistere ... Konflikten mellem Søndagsinvasionen og "Naturen" vilde dermed afløses af et ordnet By- og Friluftsliv ..." (45) Som funktionalist så han optimistisk på den tekniske beherskelse af naturen: "Menneskets Indgriben, kemiske Midler, alt er lovligt for at skaffe Menneskene de bedst mulige Levevilkår. Sporene af en foregaaende Kultur - eller Natur - interesserer ikke os, selv om vi forstaar Forskeren." (46) Funktionalismen dyrkede ikke naturen, men naturbeherskelsen.

Arne Jacobsens benzintank ved Strandvejen. Fra Arkitekten, 1939.

FUNKTIONALISMENS FRITIDSDESIGN

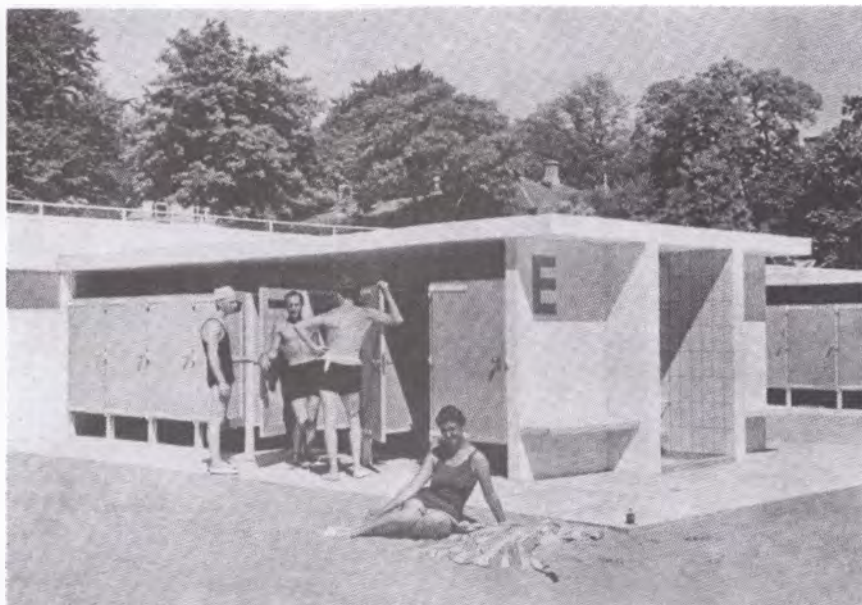
Strandvejen som firesporet betonvej: Bilismen var undervejs i mellemkrigstiden. Fra Dansk Naturfredning, 1934 - 35.

Funktionalismen repræsenterede moderniteten i mellemkrigstidens arkitektur og byplanlægning. Netop fritiden var en del af det moderne liv, hvor maskinerne frigjorde mennesket fra arbejdet. Byplanlægningen skulle adskille arbejde og fritid, og i fritidsområderne skulle arkitekturen skabe lys og luft for alle.

Ved Bellevue nord for København opførte Arne Jacobsen i løbet af 30'erne "sommerens hvide by ved sundet" med teater, restaurant, strandpark og benzintank. Stilen var præget af den internationale funktionalismes hvide skibsformer. Også strandbadets kabiner, livredertårn, kiosker, biletter og emballage var designede. Med plads til 12-15.000 mennesker var rammerne skabt for en klasseløs kropskultur. (47)

Den travle bilist kunne tanke op ved servicestationen og suse ud ad den firesporede betonvej på vej mod det sjællandske sommerland. Farten var en del af den nye tids æstetik. Ligesom fotografiet og filmen skabte den nye oplevelsesformer. For den voksende bybefolkning fik naturen og landskabet fritidskarakter og kunne opleves som "spredte Indtryk og Strejflys, måske nok et Billede, men skiftende og kalejdoskopisk filmsagtigt som Landskabet for den kørende Turist, der ind imellem kikker ud af Kupévinduet eller Bilruden og fanger et glimt af en Fjord, en Skov, et Kirketaarn eller en Bondegård ..." (48)

Den elegante, hvide arkitektur ved Bellevue spillede op til det moderne fritidsliv. I badelivet og kropskulturen var alle lige: En demokratisering på massekulturens betingelser. Fra Arkitekten, 1932.

Adgangen til "det moderne paradys" var reguleret af designede sæsonkort og timebilletter. Fra Arkitekten, 1932.

I den endnu uberørte natur i Odsherred byggede Arne Jacobsen et sommerhus til sig selv. Huset lå som en hvid skulptur i klitlandskabet. Rummene var forskudt, så man fra opholdsstuen havde udsigt over Sejrbugten. Resten af huset lå i læ af klitten. Der var indbygget garage, og huset kunne opvarmes, så det kunne bruges som weekendhus hele året.

Kay Fiskers eget sommerhus ved Udsholt forbandt funktionalismen med den nordiske træhustradition. Huset lå skjult mellem gamle fyrretræer på et 3 ha stort hedeareal.

Arkitekten bragte i 1938 en oversigt over 30'ernes sommerhuse. (49) Som stil var funktionalismen blevet eksklusiv. Der var langt til eksperimenterne med minimumsferiehuset.

Arne Jacobsens eget sommerhus lå som en kubistisk skulptur i det endnu uberørte klitlandskab ved Gudmindrup Lyng i Odsherred. Fra Arkitekten, 1938.

SOMMERHUSMISÈREN

Op gennem århundredet blev der fra flere sider advaret mod en udvikling, hvor sommerhuse dækkede de danske kyster og lagde beslag på den natur, som man oprindelig rejste ud for at opleve.

I 1945 nedsatte Dansk Byplanlaboratorium et udvalg, som skulle overveje opgaverne efter krigen. Samme formål havde Peter Bredsdorff med artiklen "Om Planlægning af Sommerbebyggelser", som han skrev 1945 i *Arkitekten*. Her gjorde han status over den hidtidige udvikling:

"Sommerhusmisèren har man kaldt det - alle de tilfældige og planløse Sommerhusbebyggelser, der er groet op langs vore Kyster gennem det sidste halvt hundrede Aar. Betegnelsen kan høres anvendt fra flere - indbyrdes helt forskellige - Sider, hvad der jo kun gør Misèren saa meget alvorligere. *Friluftsfolk og Naturfredere* beklager dybt, at netop de smukkeste Strandomraader, som helt burde værnes mod Bebyggelse, er de allermest tiltrækkende for Sommerhusliebhaberne og dermed for entreprenante Opkøbere og Udstykningskonsortier. *Skønaander* af den mere tolerante Type lægger ikke Hovedvægten paa om der bygges Huse eller ej, men paa at den Bebyggelse, der faktisk kommer, næsten altid misklæder Landskabet paa det sørgeligste. Tilforladelige *Hygiejnikere* regner de primitive Brønd- og Afløbsforhold for direkte sundhedsskadelige, mens visse *Teknikere* især hæfter sig ved de manglende Forskrifter for Anlæg af Veje, Opførelse af Huse, Udstyrelse med Installationer o.s.v. Undertegnede repræsenterer et helt femte, mere alment Synspunkt, for hvem det mest forstemmende er det utrolige Spild af gode Muligheder, der finder Sted simpelthen paa Grund af manglende Planlægning." (50)

Et problem for den forbedrede planlægning, som Peter Bredsdorff gik ind for, var, at de små kommuner i sommerlandet sjældent havde mere end de 1000 fastboende indbyggere, som var kriteriet for byplanpligt i Byplanloven fra 1938. Desuden kneb det med økonomi og personale til opgaven. Han foreslog derfor generelle regler for udstykninger og bebyggelser - og håbede på oplysning og større interesse.

Peter Bredsdorffs forslag til stiforbindelser i eksisterende sommerhusområde. Andre forbedringer kunne være beplantning og bebyggelsesplaner, der tog hensyn til landskabet. Fra *Arkitekten*, 1945.

Retningslinierne for en bedre planlægning kunne være større grunde og beplantning, især i udkanten af sommerhusområderne. Desuden kunne naturfredningslovens grænse for bebyggelse på 100 m fra strand administreres mere smidigt, afhængigt af lokale landskabsformer, og vej- og stisystemer kunne give bedre adgang til stranden. Endelig kunne kloakering m.v. forbedres.

Vigtig var dog også friheden i sommerlandet: "Og bør Sommerhuset i Grunden ikke lige saa vel som Kolonihavehuset give Folk Afløb for de sære Lyster, der besjæler dem i deres Fritid?" (51)

DEN ENDELØSE FORSTAD

Dejlige feriedage hele året...

Et SKARRIDSØ hus er rummeligt og vel-disponeret samt gennemisoleret overalt – en betingelse for familietrival indendørs på kolde dage.

Et SKARRIDSØ hus er gedigen kvalitet i materialer og forarbejdning, med et minimum af vedligeholdelse og lang levetid.

Et SKARRIDSØ hus er edstelt udstyret med moderne komfort og primitiv charme – lækker stenslættelse med stål-væk, garderobeskabe, senge og kuffer, hel-årsbadeværelse, træbeklædte lofter og væg-ge, ovenlykkede solterrasser, udendørs læ-placer o.s.v.

Et SKARRIDSØ hus er der plads til på ethvert budget – De bestemmer selv De-res udbetaling, og de månedlige ydelser

det første år behøver ikke at være større end 2.3000 kr. Skarridsø ordner naturligvis alle ansøgninger og tilskud og sikrer Dem samtidig de mest fordelagtige lån.

Ring og få tilsendt farvebrochure eller besøg en af udstillingspladserne og få en uforbindende orientering om alle forhold i forbindelse med Deres fritidshus.

SKARRIDSØ huse

Udstillingen åben alle dage 10-17.
KØBENHAVN: Nordre Ringvej, Glentius nr. 1011 98 55 25 (Fabrikparken mellem Jyllin-gene og Hovedvej 11).
Skanderborg: 5 km syd for byen på hovedvej 10 nr. 05-63 58 11 Tønderup nr. 155 og 165.
i. Thorsgaard A/S.
Se emneordene side 406-410

60'ernes helårsfritidshuse blev sat i mas-seproduktion. Annonce for Skarridsø Hu-se i Mit feriehuse, 1969.

Den planlægningsoptimisme, som Peter Bredsdorff nuanceret re-præsenterede i 1945, skulle løbe ind i endnu større problemer i ef-terkrigstiden.

Velfærden, motoriseringen og den øgede fritid muliggjorde, at sommerhuset blev en del af massekulturen. Typehuset blev den nye boligform, og 60'ernes sommerhus blev en lille kopi af 60'ernes parcelhus. Det udviklede sig til et helårsisoleret fritidshus, der også indretnings- og udstyrmæssigt nærmede sig helårshuset. I de store udstykninger blev haver og omgivelser en gentagelse af parcelhus-kvarteret.

Tilsvarende ændrede sommerlivet karakter som "anderledes" livs-form. Selv om ferien utvivlsomt af mange opfattes som det "egent-lige" liv, er forskellen på hverdag og ferie blevet mindre. Også van-dring og teltliv blev motoriseret. Teltet blev til villatelt og senere til campingvognens "rullende dagligstue".

Set i historisk sammenhæng har sommerlivet været et socialt fri-rum, hvor der i større eller mindre omfang har kunnet eksperimen-teres med andre livsformer og måder at indrette sig på. Det tydelig-ste brud med hverdagslivet repræsenterede århundredskiftets natur-bevægelser. Selv om landliggerkulturen var bundet af konventio-ner, var der friere udfoldelsesmuligheder, og sommervillaens ofte lysere og lettere indretning pegede frem mod en ny arkitektur og boligkultur. Ligeledes gav kolonihaver og weekendbyer plads for en folkelig fantasi, der havde svært ved at komme til udtryk andre steder. Et nyere eksempel på et socialt sommerekperiment er Det ny Samfunds selvbyggerlejr i Thy.

En af grundene til sommerlandets krise og "forslumning" er uden tvivl, at det har mistet sin anderledeshed. Det er karakteristisk, at aktuelle tendenser i ferieformerne går i retning af både eksotiske

"TV-hjørnet. Den ideelle plads til at nyde yndlingsprogrammet fra den bløde sofa. Dette herlige hjørne med glasvitrine fin-des i flere Lux modeller." Annonce for campingvogn fra 1986.

vandlande og luksushuse med indendørs swimming-pool og mere økologiske bevægelser omkring cyklisme og primitive lejrpladser.

I 60'ernes og 70'ernes sommerforstæder gik mange bebyggelsesmæssige og landskabelige muligheder tabt. I de kommende års rekonstruktion af sommerlandet er der mange kvaliteter at hente i de første sommervillaers farveglæde, i kolonihavernes og weekendbyernes folkelige kreativitet og i den raffinerede enkelthed i flere af Politikens feriehuskonkurrencer og Folke-Feries første feriebyer.

NOTER

- (1) Dansk Sundhedstidende, 1916, s. 361 - 64.
- (2) Oluf Bertolt: Fritidsproblemer, København, 1939, s. 18.
- (3) Ib Kolbjørn: Kulturen for Folket, København, 1938, s.154.
- (4) Jørgen Slettebo: Vesterhavssøernes badesteder i: Sommerglæder. Arv og Eje, 1985, s. 15 - 36.
- (5) Hans Stiesdal: Den arkitektoniske udformning af nogle ældre vandkuranstalter i: Vand er bedst. Arv og Eje, 1975, s. 95 - 106.
- (6) Architekten, 1901 - 02, s. 211.
- (7) Charlotte Bøgh: Ferie - hvad er det? m.fl. artikler i: Sommerglæder. Arv og Eje, 1985, s. 37 - 198.
- (8) Andreas Clemmensen i Architekten, 1906, s. 535.
- (9) Lisbet Balslev Jørgensen i Danmarks Arkitektur. Enfamiliehuset, København, 1979, s. 177.
- (10) Huse i Skagen. Kappelborg og Østerby, København, 1982, s. 34.
- (11) Huse i Skagen. Højen og Vesterby, København, 1981, s.182 - 183.
- (12) Samme, s. 62.
- (13) Huse i Skagen. Kappelborg og Østerby, København, 1982, s. 47.
- (14) Jørgen Slettebo i Sommerglæder. Arv og Eje, 1985, s. 29 - 36.
- (15) Rikke Agnete Olsen: Vandkur og kurgæster i Silkeborg omkring århundredskiftet i: Vand er bedst. Arv og Eje, 1975, s. 73 - 94.
- (16) Viggo Sten Møller: Arkitekten Anton Rosens arbejder, København, 1980, s. 72 - 75.
- (17) Høllund Søgård Plantage. Red. af Vibeke Fischer Thomsen, Høllund Søgård Plantage, 1977, s. 7.
- (18) Politikens Sommerhuse, København, 1912, s. I.
- (19) Villaer og feriehuse, København, 1916, s. 87 - 96.
- (20) Kolonihavebevægelsen i Danmark. Red. af C. Nielsen og A. Dalskov, København, 1933, s. 270 - 274.
- (21) F.F.Nyt, 7, 1949.
- (22) Henning Eichberg og Ejgild Jespersen: De grønne Bølger, Slagelse, 1986, s. 96 - 127.
- (23) Johannes V. Jensen i samme, s. 96.
- (24) Sommerbogen. Red. af Frode Sadolin, København, 1906, s. 14.
- (25) H. Edv. Hass i samme, s. 32.
- (26) Vilh. Lorenzen i Architekten, 1917 - 18, s. 333.
- (27) Samme, s. 334
- (28) Feriehytten, København, 1917, Konkurrenceprogram.
- (29) Vilh. Lorenzen i Architekten, 1917 - 18, s. 118.
- (30) Det første Hus, København, 1920, Forord.
- (31) 50 Sommerhuse, København, 1928, Forord.
- (32) Interview med Ruth Sejerup, datter af H.J.L. Hansen.

- (33) Interview med Etly Nielsen. Ferieophold i 1940'erne med Folke-Ferie i Karslunde og gennem Arbejderferie i Landbohjem på gård ved Fakse.
- (34) Oluf Bertolt i Arbejderferier i: Tre aktuelle Spørgsmål, København, 1928, s. 44.
- (35) F.F.Nyt, 25, 1958, s. 7.
- (36) Ferietilbud fra Dansk Folke-Ferie. Folder i Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv.
- (37) Arkitekten, 1939 Ugehæfte, s. 113 - 115.
- (38) F.F.Nyt, 25, 1958, s. 14 - 15.
- (39) Interview med Etly Nielsen.
- (40) Interview med Etly Nielsen.
- (41) Interview med Etly Nielsen.
- (42) Interview med Herbert Mortensen. Ferieophold i Gilleleje sammen med forældre i feriebyens første år.
- (43) Arkitekten, 1938 Ugehæfte, s. 173 - 175.
- (44) Forsider af tidsskriftet Lejrspøt.
- (45) Kritisk Revy, 1926 : 2, s. 80.
- (46) Kritisk Revy, 1928 : 3, s. 32.
- (47) Arkitekten, 1932 Maanedshæfte, s. 126 - 132.
- (48) Xenius Rostock i Turistforeningen for Danmark, Jubilæumsaarbog, København, 1938, s. 73.
- (49) Arkitekten, 1938 Maanedshæfte, s. 97 - 124.
- (50) Arkitekten, 1945 Ugehæfte, s. 33.
- (51) Samme, s. 34.

UDVALGT LITTERATUR

- Balslev Jørgensen, Lisbet: Sommerhuset i: Danmarks Arkitektur. Enfamiliehuset, København, 1979.
- Balslev Jørgensen, Lisbet: En ny tid i funkis i: Nordisk functionalism, Stockholm, 1980.
- Dahl, Thorkel: Huse i Tibirke Bakker, København, 1989.
- Dahlkild, Nan: Kampen om den frie tid i: Bogens Verden, 1987 : 6.
- Dahlkild, Nan: Ferie for folket i: Arbejderhistorie 31, 1988.
- Dansk Vandrelaug 50 år, København, 1980.
- Eichberg, Henning og Ejgild Jespersen: De grønne bølger, Slagelse, 1986.
- Feriehytten, København, 1917.
- Fritidens huse i fremtiden. Dansk Fritidsforum, Nyk. Sj., 1990.
- Hardy, Dennis and Colin Ward: Arcadia for All, London, 1984.
- Herbergs-Ringen 50 år, København, 1980.
- Howell, Sarah: The Seaside, London, 1974.
- Huse i Skagen. Højen og Vesterby, København, 1981.
- Huse i Skagen . Kappelborg og Østerby, København, 1982.
- Høllund Søgård Plantage. Red. af Vibeke Fischer Thomsen, Høllund Søgård Plantage, 1977.
- Haagen, Jørgen: Kolonihaven, København, 1976.
- Kiilsgaard Madsen, Flemming: Naturfredningens historie i Danmark, Odense, 1979.
- Kolonihavebevægelsen i Danmark. Red. af C. Nielsen og A. Dal-skov. København, 1933.
- Langkilde, Hans Erling: Landsteder, villaer, bygherre og arkitekt, København, 1987.
- Lyngsgård, Hans: Idrættens rum, København, 1990.
- Ohlsen, Sven: Djernæs Strandbys historie, Haderslev, 1987.
- Politikens Sommerhuse, København, 1912.
- Saison am Strand, Altonaer Museum, Hamburg, 1986.
- Scherup Hansen, Jens: Natursyn og planlægning, København, 1989.
- Schmidt, Povl og Jørgen Gleerup: Livsrum og oplevelsesformer, Odense, 1984.
- Schultz, Hans Joakim: Dansk Turisme i 100 år, København, 1988.
- Sommerglæder. Arv og Eje, 1985.
- Stackell, Lars: Västkusten förr, Stockholm, 1975.
- Strandgaard, Kirsten: Sommerbyen ved Kattegat i: alle tiders Ods-herred, 1990.
- Vand er bedst. Arv og Eje, 1975.
- Ward, Colin and Dennis Hardy: Goodnight Campers, London, 1986.

